

STOCKHOLMS UNIVERSITET
HISTORISKA INSTITUTIONEN

IDROTTHISTORIA – VÄGEN TILL DEN AKADEMISKA
UPPSATSEN

Jan Lindroth
2006

INNEHÅLL

Förord s. 3

1. Vad är idrott? s. 5
2. Forskningsläget s. 7
3. Litteraturtips s. 14
4. De vita fläckarna s. 18
5. Internationell forskning s. 24
6. Otryckt källmaterial s. 30
7. Tryckt källmaterial s. 38
8. Idrottsspecifika råd s. 41
9. Allmänna råd s. 43
10. Litteratur s. 49

FÖRORD

Intresset för idrottshistoria har breddats under senare tid. Tillbakablickande jubileumsskrifter har länge producerats av idrottens många föreningar och förbund, de är inget nytt. Men man kan iaktta tecken på att de fått större bredd och djup. En nyhet är de många idrottshistoriska föreningarna och museerna som bildats landet runt från mitten av 1970-talet och nu kan betraktas som en minifolkrörelse, några med fyrsiffriga medlemstal. I massmedia talas ofta om att "historia skrivs". Visserligen gäller det då nästan undantagslöst resultat och prestationer inom den elitära tävlingsidrotten; egentlig historieskrivning är det inte fråga om. Men det förekommer tendenser till ett fördjupat historieintresse också här. På det akademiska planet, slutligen, kan man se hur idrotten de senaste 25–30 åren börjat uppmärksammas från historiska utgångspunkter. Idrottshistoria har, efter påfallande lång icke-existens, börjat slå rot på universitet och högskolor.

Det är den akademiska idrottshistoriska forskningen som denna handledning vänder sig till. Det betyder att vetenskapligheten placeras i högsätet: forskning om idrott med historievetenskapliga metoder. Det gäller att studera idrottens utveckling med samma ambitioner som andra samhällsfenomen blivit föremål för sedan länge. Utmaningarna är stora bland annat genom att vi rör oss inom ett ämnesområde större än vad man i regel föreställer sig. Dessutom ett område som på skilda sätt intresserar stora delar av befolkningen och uppvisar många vita fläckar på forskningskartan.

På historiska institutionen vid Stockholms universitet har sedan början av 1990-talet ett stort antal C- och D-uppsatser med idrottshistorisk tematik författats, ventilerats på seminarium och lagts till handlingarna. I några fall har de dessutom tryckts i redigerat skick. Som handledare för många av dessa uppsatser har jag länge tänkt sätta samman någon form av skriftlig information till ledning för blivande uppsatsskribenter. I samma riktning pekar erfarenheter från examensarbeten på Gymnastik- och idrottshögskolan i Stockholm. Syftet skulle vara att underlätta för studenter, kanske också för handledare. Först nu förverkligas intentionen.

Vad bör en sådan handledning innehålla? Svaren på frågan kan gå isär. Själv tycker jag mig ha märkt att dels litteraturen och forskningsläget, dels det otryckta och tryckta

källmaterialet är de inslag som vållar studenten mest problem. Sedan tillkommer givetvis de allmänna vetenskapliga kraven och möjligheterna. Men de är gemensamma för alla oavsett ämnesområde och tas upp i andra sammanhang. Jag har därför lagt tyngdpunkten på att redovisa den vetenskapliga litteratur som sammantaget speglar forskningsläget och på det idrottsorienterade källmaterialet. Perspektivet är uteslutande svenskt i fråga om källorna, medan litteraturen går över nationsgränserna. Inledningsvis diskuteras idrottsbegreppet för att påvisa ämnesområdets omfång. Vidare diskuteras försummade områden och infallsvinklar, kanske till inspiration för ytterligare uppsatsämnen. Avslutningsvis ges – trots allt – några allmänna råd i syfte att underlätta slutmålet: färdig, fullgod uppsats i rättan tid.

JL

1. Vad är idrott?

Idrottsbegreppet är svårhanterligt. Det finns i dagligt tal en spänning mellan en snäv och en vid uppfattning. Enligt den snävaste övertar man den massmediala bilden: alltså den organiserade elitära tävlingsidrotten. Vidsträcktare är att låta "idrotten" sammanfalla med den frivilligt organiserade föreningsidrotten: alltså i huvudsak den inom Riksidrottsförbundet (RF) genom föreningar och förbund bedrivna verksamheten. Då inkluderas elitidrotten i den större helhet som lämpligen kallas folkrörelseidrotten (idrotten som folkrörelse, idrottsrörelsen). Men det skall noteras att det funnits organisationer utanför den sedan länge dominerande RF-sektorn som hör till folkrörelseidrotten (exempelvis Friluftsrämjandet); detta är i synnerhet väsentligt att uppmärksamma från historisk synpunkt.

Så långt frivilligt organiserad idrott. Ytterligare tillkommer den offentligt organiserade. Viktigast är här skolidrotten, den form av kroppsövningar (fysisk fostran) som i princip alla medborgare bedrivit inom ramen för den obligatoriska skolgången. Det kan därför hävdas att skolidrotten når längst. I förlängningen ligger sådana fenomen som senare tiders idrottsgymnasier och möjligheterna att genom tillval utöka den obligatoriska idrottsundervisningen. Men det stannar inte vid skolan. Även under värnpliktsutbildningen har idrottsinslag och sk idrottsplutoner förekommit.

Slutligen har vi den mest svårfångade sektorn, inom vilken idrott bedrivs: den oorganiserade. Det gäller alltså idrott utövad utanför föreningar, skolor och andra institutioner. Man skulle kunna tala om privatidrott, individuellt eller i grupp. Spontanidrott kan vara en annan benämning. Den privat anordnade fjällfärden och söndagspromenaden för familj och/eller vänner eller individuellt bör räknas hit liksom givetvis jogging, gymping, äventyrssporter med mycket mera.

Så långt föreligger tre sociala sammanhang för idrottsutövandet: folkrörelseidrotten, skolidrotten och privatidrotten. Alltmer börjar en fjärde att utkristallisera sig under egna former, nämligen den professionella elit- och artistidrotten med rötter i idrottsrörelsen men med tendenser att frigöra sig. Dessa yttre ramar anger inte idrottens innehåll. Fortsättningsvis skall något sägas om olika försök till begreppsbestämningar.

Först som sist skall konstateras att det inte finns någon idrottsdefinition som vunnit allmän acceptans inom forskningen. Nu finns det en definition inom den RF-ledda idrottsrörelsen, med ursprung i en statlig utredning, som lade fram sitt slutbetänkande 1969 ("Idrott åt alla", Statens offentliga utredningar 1969:29). Här heter det att idrott är "alla de tävlingsmässiga och andra fysiska aktiviteter som människorna utför för att uppnå ett visst resultat eller få motion och fysiskt aktiv rekreation". Efter revideringar har motsvarande formulering lättats upp och lyder nu: "Idrott är fysisk aktivitet som vi utför för att kunna prestera mera, ha roligt och må bra". Från definitorisk synpunkt betyder omformuleringar av detta slag inte mycket. Det centrala är att alla fysiska aktiviteter med prestations-, rekreations- eller hälsosyfte är idrott. Tolkningen måste rimligen innebära att det räcker att ett av dessa syften infrias och att det står i centrum, vilket exempelvis utesluter förvärvsarbete. Att idrottsbegreppet med en sådan definition blir mycket vidsträckt och luddigt i kanterna står omedelbart klart. Hör exempelvis svamplockning dit? Övervägande skäl talar för att idrottsforskningen ansluter sig till detta breda synsätt.

För den idrottshistoriska forskningen blir intresseområdet än större, då det skall omfatta både sådana inslag i idrottslivet som nu har betydelse och sådana som har haft det men (mer eller mindre) avvecklats. Vem kan utifrån dagsläget sluta sig till att flera av våra idrottsplatser inrättades för bancykling i slutet av 1800-talet eller att backhoppningen haft stor utbredning. Det kanske mäktigaste exemplet på försvunna inslag finner vi i liggymnastiken, ett i Sverige genom Per Henrik Ling i början av 1800-talet konstruerat kroppsövningsprogram för civilt och militärt bruk; det "försvann" i sitt hemland kring 1900-talets mitt men fortsatte att dominera den fysiska fostran ytterligare en tid i en rad andra länder.

Tveklöst är idrotten ett stort samhällsfenomen som förtjänar att få sin historievetenskapliga uppmärksamhet likaväl som religionen, konsten, musiken och liknande kulturfenomen sedan länge fått. I den andan har man alternativt använt begreppet kroppsövningskultur. Huvudsaken är att man preciserar vilken del av idrotten (kroppsövningskulturen) man avser att undersöka och inte talar om "idrott", när man menar "idrottsrörelsen" eller "skolidrotten", inte om "idrottsrörelsen" när man menar "privatidrotten" etc. I närmast följande avsnitt redovisas vad forskningen hittills uppmärksammat. Därefter utpekas några av de vita fläckarna.

2. Forskningsläget

När inleddes en historievetenskaplig idrottsforskning i Sverige och vad handlade den om? Det mesta talar för att förlägga startpunkten till sekelskiftet 1900. Då började linggymnastiken utforskas på allvar. Föregångsman var Carl August Westerblad, som specialiserade sig på pionjären Ling, en personorienterad forskning i tidens anda. En rad andra forskare bidrog successivt till att kartlägga linggymnastikens historia med tonvikt på aktörer, institutioner och idéer. Man kan framhålla namn som Oswald Holmberg, Gustaf Moberg och Albert Wiberg (se litteraturförteckningen). Detta linggymnastiska paradig i forskningen bestod fram till mitten av 1900-talet. Det ebbade ut parallellt med sitt studieobjekt – ett intressant sammanträffande.

Ett typiskt drag i den tidiga linggymnastiska forskningen är nationalismen, ett parallellfenomen till annan historieskrivning. Likaväl som svenska stormaktskungar blev Per Henrik Ling (liksom delvis även hans son och fullföljare Hjalmar) föremål för något av en kult med blågula förtecken. Westerblad och hans svenska historikerkolleger överbetonade Lings "genialitet" och självständighet på bekostnad av internationell påverkan. Historieskrivningen brukades som ett medel att försvara och framhäva linggymnastiken i pågående debatt på det kroppskulturella fältet. Objektiviteten blev lidande. Men ett omfattande faktaunderlag har samtidigt kommit till stånd genom ingående källstudier.

Ett annat drag i den tidiga gymnastikhistoriska forskningen är att utövarna verkade utanför de akademiska murarna. De var alltså inte universitetsforskare utan fritidsforskande akademiker och gymnastikofficerare. Både gymnastiken och idrottslivet som helhet stod ännu långt från universitetsforskningen.

Under senare delen av 1900-talet försumrades gymnastikhistorien. Det första stora undantaget är Jens Ljunggrens doktorsavhandling från 1999. Den går fram till 1900-talets början. Inriktningen är idéhistorisk med särskild hänsyn till de manlighetsideal och andra värderingar som kan utläsas ur de linggymnastiska skrifterna och kan knytas till tidens tänkande. En avhandling av Pia Lundquist-Wanneberg (2004) handlar bland annat om linggymnastikens ställning och funktion i folkskola och läroverk 1919–1962 med klass och genus som genomgående perspektiv. Helt inriktad på linggymnastikens

historia är en samtidigt utkommen bok (Jan Lindroth 2004), som vill beskriva och förklara upplösningsprocessen under 1900-talets första hälft mot bakgrund av 1800-talets storslagna frammarsch. Det finns även andra tecken på ett spirande intresse för linggymnastiken inom den akademiska forskningen från och med 1990-talet (Benkt Söderberg 1995). Hit hör också en avhandling i pedagogik om gymnastikundervisningen vid Gymnastiska centralinstitutet/Gymnastik- och idrottshögskolan 1944–1992 (Lundvall/Meckbach 2003).

Linggymnastiken har ett särskilt intresse från internationell synpunkt. När man träffar utländska forskarkolleger återkommer ofta frågor om just den. Det finns ett uttryckligt intresse för mer kunskap om hur den utvecklats både i Sverige och utomlands, därmed också för mer forskning. Inte minst är 1900-talets gymnastikhistoria försummad. Detta är ett skäl till fortsatt satsning på gymnastiken i alla dess former.

Ett annat skäl ligger i det goda källmaterialet. Till skillnad från tävlingsidrottens ledare var gymnasternas flitigt skrivande och ideologiskt debatterande. De bildade egna riktningar med anhängare och motståndare i sådan omfattning att man talade om "odium gymnasticum" (det gymnastiska hatet). Det återspeglas i källmaterialet, både det tryckta och det otryckta. Här diskuteras utförligt sådant som kroppsövningsteknik, medicin/fysiologi, målsättningar bakom befolkningens fysiska fostran, detaljerade rörelseprogram liksom lik- och olikheter dem emellan.

Många uppsatsämnen står alltså till förfogande inom gymnastikhistorien. Problemet är att studenter inte spontant väljer denna inriktning under trycket av den massmediala och egna fokuseringen på modern tävlingsidrott. Dessutom är förförståelsen normalt liten. Samtidigt kan här ligga en utmaning. Och det är inte långsökta att komma till gymnastikhistorien via nutida företeelser som Friskis & Svettis. Hur förhåller sig den gymnastikformen till linggymnastiken och andra äldre gymnastiska skolbildningar? Så långt gymnastikhistoria.

1953 publicerade Riksidrottsförbundet (RF) en jubileumsskrift efter femtio år som huvudorganisation för den svenska föreningsidrotten. Viktigast är en hundrasidig uppsats av statsvetaren Hilding Johansson betitlad *Idrotten och samhället*. Med den ligger grunden för vad som kan kallas folkrörelseparadigmet i den idrottshistoriska forskningen. Andra bidrag i den omfattande och påkostade skriften understryker denna

inriktning. Här redovisas och diskuteras den svenska idrottsrörelsens utveckling och dagsaktuella tillstånd på en rad centrala punkter: den sociala rekryteringen, ekonomin, medlemsanslutningen, ledarskiktet, de politiska och andra samhälleliga kontakterna, ideologin.

Det hade varit naturligt att forskningen om idrottsrörelsen kontinuerligt fortsatt efter dessa linjer. Detta gäller så mycket mer som denna breda ansats från 1953 skedde i samarbete med "kommittén för folkrörelseforskning", en inrättning med stark och mångsidig universitetsförankring (dock ingen historiker). I stället inföll ett tomrum, som varade ett tjugotal år. Först på 1970-talet uppmärksammades idrottsrörelsens historia på nytt. Då skedde det i form av doktorsavhandlingar. Redan på 1960-talet hade folkrörelserna börjat uppmärksammas av historiker och arkivarier. Men det gällde då i första hand de tre så kallade "stora" eller "klassiska" folkrörelserna, något problematiska benämningar på de även partipolitiskt involverade arbetarrörelsen, frikyrkorörelsen och nykterhetsrörelsen. Den ungefär parallellt påbörjade forskningen om idrottsrörelsen försiggick i huvudsak vid sidan om den centrala folkrörelseforskningen och från delvis andra utgångspunkter.

Den första avhandlingen (Lindroth 1974) behandlade idrottsrörelsen på nationell nivå. Här ingår den organisatoriska och ideologiska utvecklingen mot bakgrund av den linggymnastiska traditionen och med sidoblickar på dels ledarskiktets sociala rekrytering, dels relationerna till externa politiska och andra opinionsgrupper. Nästa avhandling tog upp den separat organiserade arbetaridrott som uppstod under mellankrigstiden (Pålbrant 1977). Den behandlar relationerna till de internationella motsvarigheterna och till socialdemokratin och kommunismen liksom orsakerna till att Arbetarnas idrottsförbund (AIF) blev ett misslyckande. Den tredje avhandlingen (Janzon 1978) gick ner på lokalplanet, närmare bestämt till föreningsidrottens utveckling i Göteborg till 1900. Sociala och organisatoriska aspekter kombineras med ett allmänt hälsoperspektiv, där läkaropinionens inställning skärskådas. En fjärde avhandling under 1970-talet har statsvetaren Lars-Inge Ström som författare. Han skildrar idrottens roll i tre tyska statsbildningar: nazi-Tyskland, Förbundsrepubliken Tyskland (BRD) och Östtyskland (DDR). Utgångspunkten är kopplingen mellan idrott och politik, medan folkrörelseaspekten i nordisk mening har en underordnad roll.

Folkrörelseparadigmet har till betydande del präglat forskningen fram till skrivande

stund (våren 2006). En god exponent är idéhistorikern Henrik Sandblads breda och lärda framställning "Olympia och Valhalla. Idéhistoriska aspekter av den moderna idrottsrörelsens framväxt" (1985). En kartläggning av den RF-ledda idrottsrörelsens organisation, föreningsutveckling, ledarskikt och ideologi 1919–1939 (Lindroth 1987) går in i samma mönster. En idrottspolitisk inriktning har Per Olof Holmängs avhandling om den svenska idrottsrörelsens internationella förbindelser 1919–1945 (1988). Också den utgår från idrotten som folkrörelse och belyser originellt nog de utrikespolitiska relationerna.

Folkrörelseparadigmet och koncentrationen på RF-komplexet har till stor del förts vidare inom den forskargrupp som sedan 1992 arbetat vid Stockholms universitet. Den tidigaste exponenten är Leif Yttergrens avhandling (1996) om 1800-talets idrott i Stockholm med tonvikt på organisation och sportifiering (det senare förenklat att förstå som fysiska aktivitetens utveckling till moderna tävlingsformer och dessa formers spridning). Hit hör vidare Johan Norbergs och Paul Sjöbloms brett upplagda avhandlingar inom temat "idrott och politik". Norberg (2004) behandlar relationerna mellan idrottsrörelsen och staten, där inte bara statsanslagsfrågor utan även tippningsverksamhet och skatter inkluderas. Sjöblom (2006) tar upp relationerna mellan idrottsrörelsen och kommunerna med hjälp av typfall från Norrtälje-området sedda mot nationell bakgrund.

Ytterligare ett par avhandlingar med denna tyngdpunkt har nyligen färdigställts inom samma forskargrupp. Det gäller den märkliga amatörfrågans uppkomst, hantering inom den organiserade tävlingsidrotten och skilda opinioners ställningstaganden fram till amatörismens formella avskaffande inom RF 1967 (Wikberg 2005). Motionsidrotten (som tenderar att överskuggas av elitfenomenen) har belysts utifrån motsatsparet RF och övriga intressenter i efterkrigstid med stort upplagda aktioner som spektakulära höjdpunkter (Bolling 2005). Johnny Wijk har i en större postdoktoral studie intensivbehandlat idrotten och samhället under andra världskriget med den militära beredskapen, folkhälsan och behovet av folkliga idrottshjältar i centrum. Den specifika bruksidrotten, dess betydelse för lokal identitet och relation till bruksledningarna, har med flera typfall redovisats och diskuterats av Christer Ericsson vid Mälardalens högskola (2004). Stora delar av denna på idrottsrörelsen inriktade forskning har sammanfattats i jubileumsverket "Ett idrottssekel. Riksidrottsförbundet 1903–2003" (2002).

Sammanfattningsvis kan man tala om en fortsatt tyngdpunkt på idrottsrörelsen. Likaså är det tydligt att efterkrigstiden, och därmed den omvälvande samtidshistoriska utvecklingen, fått stå tillbaka i förhållande till skeendet fram till 1900-talets mitt. Men det finns välgörande exempel på att samtidigt en breddning av forskningsfronten verkligen ägt rum de senaste 15–20 åren. Man kan urskilja ett flertal specifika inslag: genusaspekten, skolidrotten, de folkliga (inhemska) idrottstraditionerna, idrotten i massmedia och den på grenbasis vilande kulturanalysen.

Den kvinnliga idrotten fick sitt genombrottsverk genom pedagogen Eva Olofssons avhandling från 1989: "Har kvinnorna en sportslig chans". Den föregicks av en mer översiktlig skildring av en annan idrottspedagog, Claes Annerstedt (1984). Deras forskning har tyvärr (och förvånande nog) inte följts upp i nämnvärd omfattning. Det främsta undantaget utgör Jonny Hjelms studie av den svensk kvinnliga fotbollens uppkomst och tidiga utveckling 1965-1980 (2004). Däremot har Ljunggren (se ovan) berört linggymnastikens manlighetsideal. Trots flera goda ansatser (exempelvis Queckfeldt och Suokas) framstår ingen svensk historiker som tongivande beträffande idrottslivets i forskningen och det offentliga samtalet högaktuella genusaspekt.

Skolans fysiska fostran (skolidrotten) har naturligt nog intresserat pedagogerna. Här framstår Annerstedt som ett ledande namn såväl genom historiska avsnitt i doktorsavhandlingen (1991) som genom två smärre skrifter (båda 1989). Ungefär samtidigt (Lindroth 1993) publicerades en intensivstudie av läroverken med inriktning på kampen mellan den disciplinära linggymnastiken och fria kroppsövningar (lek/idrott). Bredare grepp på ämnet tas genom Lundquist-Wannebergs i samband med linggymnastiken nämnda avhandling avseende både folkskola och läroverk perioden 1919-1962. En fortsättning representerar Björn Sandahls avhandling om grundskolans idrott 1962-2000, dock med nya frågeställningar och teoretiska grepp. Här har alltså en bred grund lagts.

När det gäller folkliga idrottstraditioner (idrottsliga folklekar) framstår etnologen Mats Hellspong som ledande. Det har i första hand manifesterats i en bred studie med internationella jämförelser (2000). Äldre etnologiska studier om bondesamhällets idrottstraditioner har varit mer uppräknande och systematiserande än analyserande och problematiserande. Till detta ämnesområde hör även Yttergrens studie (2002) om

varpakastningen med fokus på motsättningarna mellan Gotland och fastlandet liksom mellan traditionell och modernt tävlingsorienterad (sportifierad) ideologi och praktik. Påtaglig inom denna tematik är över huvud taget tyngdpunkten på Gotland och det relativt svaga underlaget i övriga Sverige, något Hellspong ingående redovisat.

Massmedias betydelse för och symbios med den moderna tävlingsidrotten är ett uppenbart faktum. Beroendet är ömsesidigt och har successivt ökat under formeln "från notis till helsida". Mot denna bakgrund är det förvånande att studier av format är så fåtaliga. Den främsta företrädaren är Peter Dahlén, numera verksam i Bergen. Hans tyngst vägande bidrag — bland många uppsatser och andra skrifter — utgör doktorsavhandlingen (1999) om radiosportens etablering från 1925 och "förgrening" under resten av 1900-talet. På motsvarande sätt har Bo Reimer skildrat TV-sportens historia (2002) och Ulf Wallin dagspressens (1998). De tre verken representerar var sitt ledande massmedium. Att detta bara givit översikter står klart. Möjligheterna till expansion exemplifieras av Rolf Haslums avhandling (2006) inom stockholmsgruppen av idrottshistoriker, som gäller den främsta svenska sportjournalisten, Torsten Tegnér ("TT") och de värderingar han gav uttryck åt främst i det klassiska, av honom ägda Idrottsbladet.

Det kulturanalytiska angreppssättet är inspirerat av den engelska cultural studies-riktningen (jfr Andersson 1994). Till synes oemotståndligt (och något ensidigt) har den slagit klorna i den nationellt och globalt ledande grenen, fotbollen. Som det ledande verket inom detta gebit framstår Torbjörn Anderssons sällsynt omfattande avhandling betitlad Kung fotboll (2002). Här analyseras svensk fotbollskultur under 1900-talets första hälft utifrån sådana aspekter som alkoholfrågan, amatörfrågan, huliganfrågan och fotbollens plats i det svenska folkhemmet. Tidigare har Tomas Peterson i två studier behandlat fotbollssportens utveckling. Den ena gäller dragkampen mellan ett folkrörelseideal och en mer kommersiellt driven orientering (1989), den andra gäller förekomsten av skilda spelstilar (strategier) i fotboll och deras beroende av en fortgående professionalisering (1993). Den senare linjen, med fokus på tränare/coacher och deras speluppfattningar, har med ökad inriktning på maktkampaspekten och de internationella sammanhangen förts vidare av Bill Sund (1997). Mer kulturanalytisk är en bok som jämför mentala strömningar och ekonomisk-organisatorisk struktur i Malmö FF och Hammarby IF (Billing/Franzén/Peterson 1999). Lennart K. Perssons uppsatser om den svenska fotbollssportens tidiga utveckling (2001-2005) understryker grenens

starka dragningskraft på den akademiska forskningen.

Hur har övriga grenar (idrotter, sporter) uppmärksammats? Generellt gäller att mycket få har studerats i det större formatet. Ett undantag är boxningen, som Mats Hellspong i sin doktorsavhandling (1982) behandlade från kulturhistorisk synpunkt med etnologiska metoder (utöver källstudier även deltagande observation och intervjuer). Ett annat undantag är Svenska friidrottsförbundets 100-årsskrift. Mot vanligheten när RF:s specialförbund jubilerat har man satsat på en gediget underbyggd bok, som förenar vetenskaplig substans med en lättillgänglig, sammanhållen framställning (Persson/Pettersson 1995). Skidsporten är förvånansvärt lite uppmärksammad i förhållande till sin betydelse. Ett undantag finns här i form av Leif Yttergrens antologibetonade studie (2006), där en rad aspekter av 1900-talets längdskidåkning blir belysta. Christian Lindstedt har intensivt studerat den tidiga svenska marathonlöpningen, ett till synes begränsat ämne som ger överraskande många generella iakttagelser beträffande attityder till tävlingsidrotten.

En tendens att uppmärksamma idrottens anläggningar kan urskiljas på senaste tid. En pionjärinsats med generella ambitioner gjorde samhällsplaneraren och forskaren Olof Moen genom en mindre skrift, "Från bollplan till sportcentrum" (1992). Ett intensivstudium av en anläggning, Malmö idrottsplats 1896–1996, påvisar möjligheterna att fånga idrottslivet och dess kontakter med omgivande samhälle via en central anläggning. I ett temanummer av Bebyggelsehistorisk tidskrift (nr 40, 2000) tar flera författare upp "idrottens platser". Här behandlas exempelvis Stockholms stadion (Olympiastadion), 1800-talets simanläggningar, den klassiska idrottsplatsen för fotboll och friidrott ("raktangeln i ovalen") och läroverkens gymnastikbyggnader. Från arkitekturhistorisk synpunkt aktualiseras idrottsplatserna i konstvetaren Mikael Ekbergs avhandling om arkitekten Torben Grut (2000).

Ytterligare en utgångspunkt för idrottshistoriska studier kan vara evenemangen. Det är påtagligt att den mycket sällan valts. Inte ens de olympiska spelen i Stockholm 1912 har, såvitt bekant, givit upphov till enda svensk studie av betydelse, däremot till en liten bok av den finländske historieprofessorn Juhani Paasivirta (1963) om de utrikespolitiska förvecklingarna. Iakttagelsen illustrerar en ovilja att fördjupa sig i den aktivt utövade idrotten. Att evenemangshistoria kan vara fruktbar visar en bok om det på sin tid gigantiska motorcykeltävlingen i skånska Saxtorp (Lagergren 2002), som väl belyser

bärande inslag i denna disciplin – i utsträckt mening också i konsten att mobilisera masspublik genom sportevenemang. Det understryks av en bred presentation av de storslagna Nordiska spelen 1901–1926 (Jönsson 2001) och en mer tesdrivande uppsats om samma evenemang (Ljunggren 1997).

Den samlade bilden av denna genomgång ger vid handen att en relativt omfattande och bred forskning successivt kommit till stånd från och med 1970-talets trevande start. Expansionen tycks fortsätta. Motsvarande utveckling kan avläsas utomlands. Syftet i detta avsnitt har varit att presentera det svenska forskningsläget. Närmast ges konkreta hållpunkter beträffande den svenska litteraturen. Hur skall man få kännedom om den och var finns den?

3. Litteraturtips

Det klassiska sättet att komma åt litteratur är att gå över bibliografier. På idrottsområdet finns inte mycket av den varan. Mest matnyttig och aktuell är Svensk idrottshistorisk bibliografi till och med 1997, sammanställd av Paulina Suokas och utgiven av Idrotts-högskolan i Stockholm. Här återges monografier och uppsatser med “vetenskaplig karaktär”. Ambitionsnivån har innefattat C- och D-uppsatser, fastän dessa inte kan ses som offentligt publicerade och ofta är svåråtkomliga. Särskilt värdefullt är att även svårfunna uppsatser i böcker och tidskrifter ingår, däremot inte tidningsartiklar. Tyvärr finns ingen fortsättning för tiden efter 1997.

Därnäst i betydelse kommer Fritiof Wikströms omfattande Svensk idrottslitteratur 1766-1950 (1965). Här förtecknas i princip all idrottslitteratur. Ingen vetenskaplig karaktär förutsätts. Vissa idrottsområden har dock valts bort: gymnastik, kroppsutveckling, hästsport, motorsport. Men annars är mångsidigheten stor. Inte minst redovisas idrottsorganisationers medlemsblad, regel- och instruktionskrifter samt, i dominerande grad, jubileumsskrifter. Den första huvuddelen är “allmän”, den andra disponerad efter idrottsgren. God hjälp ger ett avslutande alfabetiskt register. Med tanke på att gymnastiken är bortdefinierad och övrig forskning ännu inte kommit igång, ingår i stort sett ingen rent vetenskaplig litteratur.

Ett sätt att komma åt den vetenskapliga litteraturen är att gå via recensioner.

Doktorsavhandlingar brukar recenserar i Historisk tidskrift, sedan mycket länge de svenska fackhistorikernas ledande tidskrift. Det periodiska huvudorganet för idrottshistoria heter Idrott, historia och samhälle och är Svenska idrottshistoriska föreningens årsskrift. Den började ges ut 1981 (fem år efter föreningens tillkomst) och kommer fortfarande ut varje höst. Lejonparten av utrymmet tillfaller vetenskapliga originalartiklar. Men ambitionen har hela tiden varit att också utförligt ta upp nya böcker av seriös (i regel vetenskaplig) inriktning. Fokus ligger på svensk litteratur, närmast nordisk, medan den utomnordiska uppträder sparsamt. Här kan man få en god introduktion till det senaste kvartsseklets produktion av svensk idrottshistorisk litteratur.

Nyligen har en värdefull informationsbas etablerats på internet: <http://www.idrottsforum.org/researchers/index.html>. Den avser både humanistisk och samhällsvetenskaplig idrottsforskning. Därigenom kan man få en bredare litteraturbas med tvärvetenskaplig inspiration. En avgjord fördel är möjligheterna till snabb information och bedömning av den allra nyaste litteraturen.

En självklar men inte sällan försummad väg till litteraturen går via de senaste verken inom aktuellt område. Exempelvis ger Lindroths, Ljunggrens och Lundquist-Wannebergs böcker sammantaget en god bild av gymnastiklitteraturen (för övrigt även av källmaterialet). Hellspong och Yttergren ger motsvarande information beträffande den traditionella (folkliga) idrotten, Andersson, Peterson och Sund beträffande fotbollshistoria – och så vidare. När det gäller idrottsrörelsen, finns en stor del av den centrala litteraturen upptagen i slutet av Riksidrottsförbundets jubileumsbok Ett idrottssekel (2002 s 471–476).

För äldre tid ges litteraturanvisningar i ett magistralt uppslagsverk: Nordisk familjeboks sportlexikon. Det kom ut i sju kompakta band 1938–1949 med målsättningen att täcka “sport, gymnastik och friluftsliv”. Något motsvarande har inte sett dagens ljus vare sig i Sverige eller i övriga Norden (hur det står sig internationellt må vara osagt). Exempelvis i artiklarna om olika idrottsgrenar redovisas ofta avslutningsvis den litteratur som då var aktuell.

Med Sportlexikonet är man inne på vad som lite högtravande kan kallas idrottens kunskapskällor. Detta område framstår som underförsörjt och negligerat. För att forska om idrott behövs en faktabas, ”idrottslig allmänbildning”. Den “idrottsliga bildning”

som dominerar i det offentliga samtalet (den massmediala bilden) består av kännedom om elitidrottens yttringar (tävlingsresultat och statistik, medaljer, evenemang, "stjärnor" och idolskap, regler och dopingfall). Det räcker normalt inte långt. Kunskaper om idrotten i hela dess vidd är svårare att komma åt. Här har Sportlexikonet sin givna plats. Men den gäller situationen på 1940-talet och den historiska utveckling som lett dit (de historiska inslagen är omfattande). Vad som därefter skett, finns inte samlat på motsvarande sätt.

I brist på ett modernt idrottslexikon återstår det att anlita allmänna uppslagsverk. Närmast till hands ligger Nationalencyklopedin (NE), som kontinuerligt uppdateras på internet. Idrotten har här tillmätts ett utrymme på mellan en och två procent av totaliteten. Det kan låta lite men ger utrymme för åtskillig komprimerad information sammanställd av ett stort antal medarbetare. För oss historiker är även äldre allmänna uppslagsverk ibland av intresse, exempelvis Nordisk familjebok och Svensk uppslagsbok.

En samlad bakgrund till den svenska idrottshistorien ges i läroboken *Idrottens historia* (Blom/Lindroth 1995 med senare nytryck). Här ingår en kronologisk skildring av idrotten i Sverige. Parallellt behandlas den internationella utvecklingen. Den närmaste föregångaren var en mindre, pionjärbetonad skrift av Göran Patriksson, *Idrottens historia i sociologisk belysning* (1973).

Vid idrottshistoriska studier efterfrågas ofta personuppgifter. Det kan gälla både ledare och utövare inom idrotten samt personer som från externa positioner haft betydelse för den. Utöver sportlexikonet och allmänna uppslagsverk finns det anledning att hänvisa till några biografiska specialverk, som alltför ofta förbigås. Främst i raden står *Svenskt biografiskt lexikon* (SBL). Band 1 publicerades 1918 och man har nu (2006) arbetat sig fram till efternamn på S (band 31). Det täcker alltså största delen av alfabetet men urvalet är strängt; personer som tas in skall både vara avlidna och ha gjort en substantiell insats inom minst ett samhällsområde. De främsta inom idrotten ingår här (jfr Suokas biografi s 53 f). Fördelen med SBL är att biograferade personer är utförligt beskrivna med curriculum vitae (CV) och förteckning över publicerade skrifter. Mindre omfattande är biografierna i *Svenska män och kvinnor* (SMK, 8 band 1942–1955). Enbandsverket *Vem* är det har kommit ut under nästan hela 1900-talet med ett fåtal års mellanrum, avser levande personer och ger mycket komprimerade presentationer. Långt

större bredd i personurvalet har ett äldre praktverk, Svenska folkrörelser III, Idrott, 1939. Huvuddelen upptas av personinformation under rubriken "Svenska idrottens märkesmän" (s. 269–891). En äldre parallell med snävt personurval men omfattande presentationer redovisas i Gustaf Mobergs Svenska gymnastikens märkesmän (1920).

Ett rimligt litteraturtips oavsett ämnesval är att gå till SVIF:s årsskrifter (tidigare nämnda på grund av sina recensioner). Här avses uppsatser och artiklar (de förra längre, de senare kortare). De för närvarande 26 skrifterna (1981–2005) har genomgående haft en vetenskaplig inriktning och spänner över de flesta tematiska områdena inom svensk idrottshistoria. Den internationella utblicken är begränsad. Systematiska innehållsredovisningar ingår i skrifterna från 1990 och 2000 men det är kanske lika rationellt att i skedet av litteratursökning gå igenom hela sviten.

Hur kommer man åt litteraturen? Svaret på frågan är avhängigt av geografin. I Stockholm är Gymnastik- och idrottshögskolans bibliotek mest välsorterat. Det har inte formell status av nationellt ansvarsbibliotek för idrottssektorn men fungerar i praktiken som sådant. Det innebär höga ambitioner i fråga om bredd och tillgänglighet. Dessutom har man genom donationer och andra förvärv rika äldre samlingar av både gymnastik- och idrottshistorisk litteratur, något som dock snarast bör betecknas som källmaterial. Även universitetsbiblioteket i Stockholm har åtskilligt av den vetenskapliga litteraturen, Kungliga biblioteket (KB) dessutom i sin roll som nationalbibliotek i princip all svensk litteratur. Sammantaget innebär det att litteraturförsörjningen i Stockholmsområdet är god.

Även i anslutning till Örebro universitet finns ett bibliotek, där idrottshistorien är väl representerad. Idrotten har under de senaste åren även fått fäste vid en rad andra lärosäten. Ett bra exempel är Malmö högskola med ett växande idrottsbibliotek. Därtill har stadsbiblioteket ett påfallande rikt bestånd av idrottslitteratur, så också Idrottsmuseet i Baltiska hallen. Vid landets många idrottsinriktade linjer och kurser av skilda slag finns ofta ett uppdämt behov av historisk litteratur. Det är angeläget att litteraturförsörjningen ses över, vilket underlättas genom ökad efterfrågan.

4. De vita fläckarna

Både handledaren och uppsatsförfattaren kan ha intresse av att överblicka hela det idrottshistoriska fältet i sin jakt på rimliga ämnen. Den forskning som presenterats ovan kan ge hållpunkter. Men då rör man sig inom mer eller mindre inmutade områden. Det finns anledning att vända på saken och fråga sig vilka som är försummade, var de vita fläckarna finns. Att de är många och stora står klart. Här finns det bara utrymme för ett antal exempel. Hänsyn tas då till att exemplen bör vara praktiskt genomförbara med hänsyn till källmaterial, språkförhållanden, geografi mm. Det är exempelvis inte realistiskt att föreslå ämnen som idrottens och föreningslivets utveckling i en eller annan sydeuropeisk stad eller klubb utifrån bevarat arkivmaterial.

Nästan all svensk forskning har hittills koncentrerats till perioden 1870–1970. För gymnastikhistoriens del kan man sätta starten vid sekelskiftet 1800. Det betyder att hela den medeltida och tidigmoderna perioden förbigåtts. Det är tveksamt om någon enda uppsats inom universitetens grundutbildning behandlar någon del av idrottslivet före 1800-talet (rimligtvis med undantag för antiken). Något motsvarande gäller för forskningsläget i allmänhet. I de stora kulturländerna har äldre epoker fått långt mer uppmärksamhet. Delvis beror det på att man där tidigt haft ett livligt idrottsliv, vilket också yttrat sig i motsvarande källmaterial. Men det är inte hela sanningen. Idrotten i äldre tid skulle med fördel kunna kombineras med synen på och behovet av fysisk styrka och färdighet eller kroppsuppfattning. Exempel på källmaterial är den isländska sagalitteraturen (jfr Wahlqvist 1978) och monumentalverket *Historia om de nordiska folken, deras olika förhållanden och villkor...*, författad av Olaus Magnus, tryckt på latin (*De gentibus septentrionalibus...*) i Rom 1555 och översatt till svenska 1982 (drygt 1000 sidor). Men även det upplysta 1700-talets nytto- och hälsotänkande tog sig skriftliga uttryck i form av motionsrekommendationer, som vore värda närmare granskning, så också kropp och kroppsovningar i tidigmodern pedagogik.

Ett intressant och sannolikt svårfångat tema ligger i befolkningens faktiska fysiska aktiviteter utanför skola och förening. Hur mycket rörde sig 1800-talets borgare, vilka aktiviteter var aktuella, vilket medvetande fanns om kombinationen rörlighet–hälsa–välbefinnande? Här aktualiseras den motion som finns inbyggd i aktiviteter som jakt, fiske, ridning, rodd, promenader, trädgårdsarbete. Men var finns källmaterialet? Här ligger utmaningar både i att söka upp givande källor och att besvara hittills obesvarade

frågor. Det vore märkligt om inte bevarade dagböcker, almanacksanteckningar, brevsamlingar, memoarer, hälsoböcker och varför inte också skönlitteraturen ger rimligt underlag (jfr Wikberg 1998). Goda anknytningspunkter finns dels till den medicinhistoriska litteraturen, dels till det sena 1900-talets omfattande undersökningar av den samlade befolkningens motionsvanor (se exempelvis Engström 1999).

För både 1800-talet och än mer 1900-talet finns det behov av att studera specifika idrottsaktivitetens (grenars) historia över tid. Som framgick av forskningsläget har ett fåtal redan behandlats, exempelvis boxning, fotboll, friidrott, gymnastik, varpa. Men dels finns det alltid något att tillägga, dels och framför allt återstår det att ta upp majoriteten. Uppgiften blir också att ta ställning till vilka aspekter (frågeställningar) som bör vara vägledande. Det kan ske i förväg och sammanhänger med respektive grens karaktär. Man kan, här som i övrigt, välja allmänna utgångspunkter som klass, genus, etnicitet, makt/hegemoni, civilisering/våldskontroll, byråkratisering/reglementering, rationalisering, idealitet/kommersialism osv. Man kan också utgå från mer inomdrottsliga aspekter som ledarskiktets sammansättning och funktion, medlems- och föreningbeståndet, ideologin (hälsa, rekreation, kamrat- och gemenskap och/eller prestation), sportifieringsprocessen, amatörism/professionalism.

Samtidigt kan varje idrottsgrens särart inbjuda till speciella frågeställningar. Ett exempel bland mängder av möjliga: Hur har fäktkonsten utvecklats i Sverige från dess betydelse i armén och ställning som en av flera så kallade exercitier vid 1600-talets universitet och framåt, via en plats som en av fyra delar ("militär gymnastik") inom linggymnastiken, till en liten, modern tävlingsaktivitet i civila former under 1900-talet, administrerad av Svenska fäktförbundet? Relation till de stora fäktarnationernas traditioner? Fäktingens ut- och avveckling inom militären? Svenska tävlingsframgångar? Här, liksom exempelvis inom hästsport och modern femkamp, aktualiseras relationerna militärt-civilt (jfr Ericson 1987). Samtidigt underminerar svenska tävlingsframgångar i synnerhet i värja dogmen om ett starkt samband mellan elit och bredd.

Även stora idrottsliga komplex som just hästsport men även båtsport och motorsport står öppna för pionjärinsatser. De kännetecknas (med vissa undantag) av redskapets centrala roll vid utförandet i förhållande till den mänskliga fysiska insatsen. Här har märkligt lite forskning presterats, inte minst om man jämför med den blomstrande

fofbollsforskningen. Det klana intresset för grenar som golf och tennis går in i samma mönster, ett mönster som kan vara baserat på intrikata socialhistoriska förhållanden.

Att utgångspunkten kan väljas i den enskilda idrottsorganisationen är självklart. Det har den praktiska fördelen att källaget sannolikt är mera tillrättalagt än om man utgår från en idrottsgren, en ort, en befolkningsgrup eller en oorganiserad aktivitetstyp. Sålunda skulle det i exemplet fäktning ganska lätt gå att komma tillrätta med verksamheten inom Svenska fäktförbundet eller någon/några av dess lokalföreningar genom respektive organisations arkiv, eventuella jubileumsskrifter och intervjuer (oral history). Svårare kan det bli i andra fall. Här har vi en förklaring till att organisationer gärna väljs som utgångspunkter för uppsatser. Inget fel i det, särskilt som en rad angreppssätt och aspekter står till buds. Men man bör vara medveten om att ensidighet hotar i längden och försöka balansera den med andra utgångspunkter.

Till mer försummade områden hör sportjournalistiken. Inte så att pressmaterialet använts sparsamt. Tvärtom hör det till de mest anlitade källgrupperna. Det sammanhänger (liksom i fråga om organisationerna) med materialets omfattning, kontinuitet och lättillgänglighet. Hittills författade uppsatser har i regel använt materialet som opinionsmätare. Det vanligaste förslaget till ämne från studenthåll är presskommentarerna till Berlin-OS 1936, 1980 och 1984 med dess politiska implikationer. Däremot har sportjournalistikens betydelse för idrottens utveckling (graden av symbios) och sportjournalisterna som profession med egna värderingar, identiteter och organisationer belysts alldeles otillräckligt. Då aktualiseras givetvis även etermedia. Området inbjuder till en rad intressanta frågeställningar och skulle bland annat kunna få formen av systematiska studier av den enskilde sportkrönikörens idrotts- och samhällssyn. De har även ett allmänt massmediavetenskapligt intresse med tanke på den betydande andel av det totala utrymmet som sportjournalistiken successivt erövrar.

Den lokalhistoriska inriktningen erbjuder obegränsade möjligheter. Det gäller så mycket mer som forskningen om utvecklingen på det nationella planet kommit betydligt längre. Därmed ges möjligheter att jämföra och laborera med lokala överensstämmelser eller avvikelser från riksgiltiga mönster. Utgångspunkten kan tas i faktorer som föreningen, grenen, anläggningen och/eller orten. Vid studium av den lilla orten kan det vara realistiskt att ta ett totalgrepp om idrottslivet över vald tidsperiod, medan större orter eller regioner fordrar starka avgränsningar. För åtskilliga städer föreligger

stadshistoriska verk, där idrottslivet, om det vill sig väl, har fått en summarisk (men sällan vetenskapligt fullgången) uppmärksamhet. Detta kan tillsammans med idrottsliga jubileumsskrifter ge en god start.

Ämnesvalet kan också göras personorienterat, handla om en enskild person och hans/hennes insatser i idrottslivet. En omfattande memoarbetnad idrottslitteratur finns i form av idrottsstjärnors minnen (Andersson 1986). Ofta är de "spökskrivna" eller öppet sammanställda av sportjournalister, sällan har "stjärnan" i fråga själv hållit i penna. Kvalitén är lindrigt sagt ojämn, vetenskapliga ambitioner naturligt nog frånvarande. Idrottens ledare, däremot, har sällan författat memoarer (ett par undantag: Viktor Balck, 2 band postumt, 1929–1931, och Erik Bergvall, 1945). Det är emellertid ofta ledarna (ibland med avancerat eget tävlingsdeltagande i botten) som har mest att ge. Här är det en anmärkningsvärd brist att ingen enda vetenskaplig idrottsbiografi av format föreligger med undantag för några äldre skrifter om gymnastikpionjärerna Per Henrik och Hjalmar Ling (Westerblad 1904, 1913, 1939, 1946 och Moberg 1941). Inte ens nationellt och internationellt tongivande ledare som Viktor Balck och J. Sigfrid Edström har biograferats i något som närmar sig helformat. Här skiljer sig den svenska litteraturen markant från utlandets mer personorienterade. Till den individbaserade biografien skall läggas möjligheten att författa kollektivbiografier om samhörande grupper av idrottsinvolverade personer.

Ett annat försummat område gäller tävlingsidrottens konkreta utveckling i termer av träning, tävlingsresultat, konkurrensförhållanden, värvingar, framstegsbefrämjande tekniker, utrustning, vetenskaplig assistans (inklusive doping), materiell resursmobilisering – kort sagt vad som i forskningen kallas tävlingsidrottens totalisering (Heinilä 1982) och intensifiering (Lindroth 1998). Hit hör magistrala frågor som orsakerna till framgång och motgång, traditionens och det karismatiska ledarskapets men också ekonomiska och andra materiella resursers betydelse i sammanhanget. Att empiriskt belysa sådana frågor har i mycket ringa utsträckning förekommit. Beror det på inneboende svårigheter i forskningsuppgiften eller bristande intresse? Strävan efter att skapa framgång är det essentiella i tävlingsidrotten och denna strävan borde kunna belysas mer än vad som skett. Enstaka försök inom genren kan dock noteras och ger mersmak (Carlson 1991, Julin 2002, Sandahl 2000, Wijk 1990). Frågan är om man kan hitta gemensamma mönster bakom framgångar som den svenska brottningshegemonin under mellankrigstiden, bordtennis- och tennisdominansen från

1970-talet, handbollsframgångarna på 1990-talet – och bakom lika tydliga svaghetsperioder. På motsvarande sätt kan lokala styrkeförhållanden analyseras. Det är även angeläget att studera fokuseringen på tävlingsresultat i relation till satsningar på aktiviteter som syftar till motion, hälsa och rekreation.

Vilka är förutsättningarna att skriva uppsatser om skolidrotten? Samhällsrelevansen är uppenbar och har så varit åtminstone från 1807 och 1820 års skolordningar, som uttryckligen påbjöd obligatoriska “kroppsöfningar” och “gymnastiska inrättningar”, konkretiserade med att “kliva, hoppa, voltigera, simma m.m.”. Det gäller idrott som ett led i rationell medborgarfostran. Därtill kom frivilliga skolidrottsföreningar från 1800-talets slut, sedermera organiserade i Skolidrottsförbundet. Genomförd och pågående forskning har hittills uppehållit sig vid lagstiftning, opinionsbildning och implementering på nationell nivå. Men vad kan man komma åt lokalt? Det tycks inte inbjudande att skriva om idrotten vid en viss skola. Motsvarande gäller på den militära sektorn, där det också sedan länge funnits både obligatorisk fysisk fostran och frivilligt organiserad idrott (den senare samlad i Sveriges militära idrottsförbund). Folkrörelseidrotten på lokalplanet tilldrar sig så mycket större intresse. Anglosaxiska länders skol- och universitetsidrott är en motpol.

Stort utrymme finns för komparativa grepp. Åtskilligt talar för att idrotten (och här åsyftas i första hand idrottsrörelsen, dvs idrotten som en i förbund och föreningar organiserad folkrörelse) haft särdrag som skiljer den från samhället utanför. Det gäller idrottsrörelsen som autonomt fenomen med egna regler (amatörism, antidoping) och värderingar (rättvisa, rangordning och hyllningar av excellenta prestationer). Hur utfaller en jämförelse med andra folkrörelser och organisationer? Sådana jämförelser har sällan förekommit i den svenska forskningen (se dock Hellspång 1991). Dessutom finns det anledning att utsträcka komparationerna till utlandet. Vad utmärker “den svenska idrottsmodellen” i förhållande till andra länders idrottsliga strukturer och traditioner? Internationella jämförelser skulle på välgörande sätt perspektivera det svenska idrottslivet. Komparativa inslag ingår i en antologi med nordisk empiri (Mangan, J.A./Meinander, H., 1997). Ett exempel från skolans område utgör finländaren Henrik Meinanders avhandling (1994) om de nordiska läroverkens fysiska fostran.

Ett annat externt perspektiv gäller olika samhällsformationers inställning till idrotten i

dess olika yttringar. Denna inställning kan ha yttrat sig både i ord (opinionsvägen) och i handling (egen idrottsutövning). Åter finns det anledning att vända sig till folkrörelse-Sverige. Vad ansåg arbetarrörelsen, nykterhetsrörelsen, frikyrkan, jordbrukets föreningsrörelse, scoutrörelsen etc om det moderna, tävlingsorienterade idrottsliv som bröt in över landet med kraft i början av 1900-talet. Motstånd, acceptans, involvering? Hur förhöll man sig till tävlingsidrotten, motionsidrotten, det rörliga friluftslivet? Egna aktiviteter? Utveckling över tid? Vidare: hur ställde sig lärare, läkare och Svenska kyrkans präster, alla på sina sätt berörda av befolkningens (inte minst ungdomens) fysiska och andliga hälsa? Här finns källmaterial i form av organisationers och professioners tidningar och tidskrifter, uttalanden och pamfletter.

Politikernas och näringslivsfolkets uppfattningar är också värda att studera, något som i viss mån redan skett (Ericsson 2004, Norberg 2004 Sjöblom 2006). Vilka idrottsliga manifestationer gynnades och på vilkas bekostnad, argument och utfall? Partipolitiskt blir det generella intrycket att idrotten inte skapat större skiljelinjer, vilket ger historikern mindre av motsättningar och debatt att bita i än vad som varit fallet inom andra politikområden. De första decennierna och lokala avvikelser visar dock att partipolitisk sprängkraft förekommit.

Med politikens och näringslivets involvering i idrottslivet ligger det nära till hands att renodla det ekonomiska perspektivet. Från båda har materiellt stöd utgått i växlande form och omfattning beroende på tid, plats och idrottslig manifestation. Detta är värt att studera i sig och kanske i relation till andra jämförbara områden. Samtidigt aktualiseras internfinansieringen, exempelvis idrottsföreningarnas förmåga att själva skaffa pengar till den egna verksamheten. Finansiering och administration av idrottsanläggningar är ett annat högaktuellt frågekomplex. Idrottens ekonomiska historia är emellertid mycket lite studerad. Det kan beklagas inte minst mot bakgrund av den våldsamma förändring som inträffat genom amatörreglernas avveckling (Wikberg 2005) och tävlingsidrottens snabbt tilltagande kommersialisering under de allra senaste decennierna (Peterson 1989). Men ekonomin har givetvis varit central hela tiden. Den innefattar ett utomordentligt brett spektrum av fenomen alltifrån 1800-talets gymnastiksalar, simanläggningar, platser för hästsport, båtsport, motorsport, golf, tennis osv., slagkraftig representation i nationella och internationella tävlingar, evenemang och arrangemang, sporthandelns framväxt och utveckling i riktning mot trendriktig konfektion fram till dagens företagsorienterade tendenser.

5. Internationell forskning

Den idrottshistoriska forskningen på akademisk nivå kom igång på allvar ungefär samtidigt i de nordiska länderna, möjligen med Sverige i framkant. Det var i sin tur en parallell till den utomnordiska forskningen. Skall ett genombrottsdecennium väljas, talar det mesta för 1970-talet (jfr Lindroth 1992). Av språkskäl är det för svenska forskare svårt att komma åt den finländska forskningen, ett beklagligt förhållande inte minst då många intressanta beröringspunkter finns och åtskillig forskning utförts i Finland.. Fokus riktas – vad Norden beträffar – uteslutande på Danmark och Norge.

Den danska forskningen sköt stark fart på 1980-talet. Standardverket blev Ove Korsgaards *Kampen om kroppen* (1982), en bred framställning av danskt idrottsliv med viss tyngdpunkt på landsbygdens kroppsövningskultur. En bredare översikt, som fångar upp senare forskning, publicerades 1995 i tvåbands- och jubileumsverket *Dansk idrætsliv*. Väsentliga bidrag med mer specialiserad inriktning utgör exempelvis Hans Bondes *Mandighed og Sport* (1991) och densammes digra tvåbandsverk om den särpräglade danska gymnastikledaren *Niels Bukh* (2001). En parallell inom kvinnoidrotten finner man i Else Trangbæks översiktsverk *Kvindernes idræt. Fra Rødder til top* (2005), medan hon i sin avhandling *Mellem leg og disciplin* (1987) behandlade den i modern dansk forskning så starkt fokuserade gymnastikhistorien till 1900-talets början. Andra inriktningar har Per Jørgensens avhandling *Ro, Renlighed, Regelmessighed* (1997) om den tidiga danska tävlingsidrottens organisering decennierna kring sekelskiftet 1900 och Niels Kayser Nielsens många perspektivrika kulturhistoriska studier, nu senast *Body, Sport and Society in Norden* (2005). Intressant som inlägg i debatten om idrotten i kulturpolitiken är *Idrættens tredje vej* (Claus Bøje/Henning Eichberg, 1994). Inom den lokalhistoriska forskningen finns det framför allt anledning nämna Morten Mortensens avhandling *Idræt som kommunal velfærd* (2004). Den danska skolidrottens utveckling fångas bäst i boken *Een time dagligen* (Ivar Berg-Sørensen/Per Jørgensen, utg., 1998), som har ambitionen att täcka de senaste 200 åren.

Den mångsidiga och omfattande danska forskningen har bland annat visat stort intresse för lingsk/svensk gymnastik och dess politiskt-kulturellt identitetsskapande roll i Danmark. Den har kritiskt ifrågasättande och essäistiska tendenser och avviker så

tillvida från de strikt empiriska studier som dominerat i övriga nordiska länder. En utjämning kan dock iakttas under senare år; ett steg i den riktningen utgör en svensk debattbok med starka historiska inslag, *Turbulens i rörelsen* (1991). Den danska särprägelns förklarar bland annat med den spänning som rått i landets idrottsliv mellan en tävlingsidrottslig riktning och en mera på hälsa och motion koncentrerad, "osportifierad" riktning, var och en med sina organisationer, ideologier och praktiker.

Den sportkritiska riktningen representerades kanske mest utpräglat av tidskriften *Centring. Krop & sport*, som började publiceras 1980 och upphörde en bit in på 1990-talet. Dess främsta representanter, Henning Eichberg med flera forskare och idrottsfolk högskolan i Gerlev, saknar motsvarigheter i det övriga Norden. De påvisar möjligheten av alternativa tolkningar och värderingar, delvis med anknytning till radikal centraleuropeisk idrottsdiskussion.

Sedan 1985 utger de danska kollegerna *Idrætshistorisk årbog*. Den är en parallell till Svenska idrottshistoriska föreningens årsskrift. Utgivare är en motsvarande förening. Här får man en överblick över vad som pågår i Danmark, tyvärr utan mer inträngande recensioner men med en rad ofta tematiskt sammanhållna, stimulerande uppsatser.

Den norska forskningen är av mindre bredd och omfattning. Tecken på det är att man saknar en nationellt sammanhållande förening för idrottshistoria med egen årsskrift eller motsvarande specialtidsskrift. Frånvaron skall ses mot bakgrund av att även Finland har en nationell förening och årsskrift. Med centrum på Norges idrottshögskola i Oslo och Högskolan i Telemark bedrivs emellertid en intressant och växande forskning. Man har i likhet med Sverige och Danmark ett jubileumsverk, som ger en god allmän överblick över centrala delar av det nationella idrottslivets utveckling: *Norsk idretts historie 1861—1986* (Tønnesson, S./Olstad, F., två band, 1986-1987). Här fäster man sig kanske särskilt vid en tidig organisatorisk dualism mellan arbetaridrott och "borgerlig" idrott, som för tankarna till Finlands långvarigare och starkare idrottsliga klassmotsättningar.

Gemensamt med den svenska forskningen har man betoningen av den ledande idrottsgrenen, fotboll. Ett exempel är jubileumsskriften *Fotball! Norges Fotballforbund 100 år* (2002). Däremot har Norge som ledande vintersportland ännu inte givit upphov till motsvarande historisk forskning (se dock Olav Christiansens *Skiidrett før Søndre*, 1993). Vad beträffar grenspecifik forskning i övrigt behandlar den hittills mest

omfattande studien kvinnlig handboll: *Endring og motstand mot endring av femininiteter og maskuliniteter i idrett og kroppskultur i Norge...* (1997). Avhandlingsförfattaren Gerd von der Lippe förenar här forskning om en idrottsgren med genusperspektivet. Samma kombination av handboll och genus går för övrigt igen i en dansk avhandling av Ole Skjerk, *Dameudvalgets inderlige Overflødighed* (2001). Notabelt är vidare att det generellt starka lokalhistoriska intresset i Norge inte tycks ha avsatt bredare spår. Det stora undantaget är här Matti Goksøyr's avhandling från 1991: *Idrettsliv i borgerskapets by*, gällande Bergen fram till sekelskiftet 1900 (alltså en parallell till Janzons och Yttergrens motsvarande avhandlingar om Göteborg respektive Stockholm). Samma forskare har publicerat en översikt över statlig idrottspolitik: *Staten og idretten 1861-1991* (1992).

Samnordiska publikationer är en sällsynthet. Det sammanhänger med att forskningsprojekt över gränserna ännu inte tagit form. Här finns givetvis mycket att göra i framtiden, i synnerhet som utmärkta kontakter och organiserade mötesplatser nordiska forskare emellan sedan länge etablerats. Två antologier med brett nordiskt deltagande bör nämnas. Det gäller *Den engelske sports gennembrud i Norden* (Else Trangbaek, utg., 1989) och den i samband med "de vita fläckarna" nämnda *The Nordic world. Sport in society* (Henrik Meinander/J.A. Mangan, utg., 1997).

Den utomnordiska forskningen är oöverskådlig. Tyskland framstod länge som det ledande landet. Man har haft ett starkt centrum genom Sporthögskolan i Köln. Därtill hade historiskt orienterade forskare tidigare starka positioner vid universitetsinstitutionerna för fysisk fostran och idrott. Från kvalificerat akademisk synpunkt hade Storbritannien och USA ännu inte vaknat. Med början på 1970-talet och accentuerat under 1980-talet inföll vändpunkten. En anglosaxisk hegemoni tog vid. Den förstärks kontinuerligt. De latinska länderna ligger betydligt efter. Från och med 1990-talet har dock franska forskare börjat visa framfötterna med universitetet i Lyon i spetsen.

Dagens situation innebär att intressant forskning har presenterats på tyska, engelska och franska. Men här tar språksvårigheterna vid. Koncentrationen på det engelska språket gör att den tyska och franska litteraturen i regel är stängd för svenska uppsatsförfattare. Det leder till ensidighet i den internationella utblicken och i komparativa ansatser. Exempelvis är svenska uppsatsförfattare normalt avskurna från den rika tyska

litteraturen om gymnastikhistoria (den nationella tyska gymnastikformen, Turnen, som går igen i modern tävlingsgymnastik) men också från ett stort antal studier inom temat idrott–politik. Utestängningen från central forskning är den ena sidan av svagheten. Den andra är det ensidiga beroendet av anglosaxiska impulser och empiriska underlag.

En god uppfattning om den utomnordiska forskningen får man genom tre ledande tidskrifter. Tidigt ute var den från Sporthögskolan i Köln redigerade *Stadion. Zeitschrift für Geschichte des Sports und der Körperkultur*, startad 1975 (numera med undertiteln *Internationale Zeitschrift für Geschichte des Sports*). Den kännetecknas av stor bredd i ämnesvalet. Slående är betoningen av det antika idrottslivet men även teman mellan antiken och modern tid. Tidskriften är flerspråkig.

Övriga två specialtidskrifter är renodlat engelskspråkiga. Först ut av dessa var *Journal of Sport History*, en nordamerikansk publikation startad 1974 med empiri och medarbetare nästan uteslutande hämtad från USA och Kanada. Här illustreras den anglosaxiska forskningens inriktning på sådant som skolidrott, enskilda idrottsgrenar (främst lagbollspelen amerikansk fotboll, baseball och ishockey) och tävlingsidrottens yttersta spetsar i form av idoler och prestationer. Men ämnesvalet är naturligtvis långt vidsträcktare än så.

Den tredje tidskriften, *The International Journal of the History of Sport*, debuterade 1984, de tre första årgångarna under namnet *The British Journal of Sports History*. Den får anses som den för svenska studenter mest aktuella, bland annat genom att nordiska forskare medverkat ganska flitigt. Dessutom ligger ämnesvalet ofta nära till hands att knyta an till. Tidskriftsfloran är på intet sätt uttömd med detta. Exempelvis finns en inhemsk brittisk tidskrift och en australisk, båda tecken på den anglosaxiska hegemonin.

Hur skall man som uppsatsförfattare få en första överblick över den allmänna (utländska) idrottshistorien? Frågan är inte lätt att besvara. Någon “idrottens världshistoria” med karaktär av standardverk finns inte. På svenska ingår delar av en sådan i läroboken *Idrottens historia* (Blom/Lindroth 1995), men det räcker inte. Vissa aspekter renodlas i Allen Guttmanns klassiker *From Ritual to Record* (1978) och boken *Från riddarspel till fotbollscup* (Elias/Dunning 1986). Mera heltäckande är Richard Mandells *Sport. A Cultural History* (1984). Ett fullständigt längdsnitt från antiken till nu ger också William J. Bakers *Sports in the Western World* (1988), som redan i titeln

erkänner vad som gäller generellt i litteraturen, nämligen den västerländska tyngdpunkten. För de tyskspråkiga ger Carl Diems informativa men perspektivfattiga och ojämna *Weltgeschichte des Sports* (I–II, 3. uppl., 1971) ett faktaunderlag. Imponerande stor omfattning har det av Horst Ueberhorst redigerade, likaså tyskspråkiga flerbandsverket *Geschichte der Leibesübungen* (band 1-5, 1972-1980). Så mycket modernare är James Riordan & Arnd Krüger (red.), *European Cultures in Sport. Examining the Nations and Regions* (2003). Slutligen finns det anledning att lyfta fram den norske idrottsociologen Jan Ove Tangens alltför lite uppmärksammade avhandling *Samfunnets idrett* (1997), som under påverkan av samhällsvetenskapligt systemtänkande på inspirerande sätt söker schematisera idrottens världshistoria från början till slut.

Några standardverk med avgränsad tematik skall lyftas fram. Det kan naturligtvis inte ske utan nyckfullhet. En urvalsgrund har varit att välja böcker lämpliga som bakgrund och/eller jämförelsematerial till sannolika ämnesområden för svenska uppsatser i idrottshistoria. Det är då (tyvärr) realistiskt att koncentrera sig på moderna tider. Redovisningen sker i form av en komprimerad uppräkningslista.

J.A. Mangan, *Athleticism in the Victorian and Edwardian Public School* (1986), ger tillsammans med P.C. McIntosh m fl, *Landmarks in the History of Physical Education* (1981) och densammes *Physical Education in England since 1800* (1968) en god bild av den engelska skolidrotten. Samma tema i USA har sammanfattats av A. Weston i *The Making of American Physical Education* (1962).

Kring den olympiska rörelsen finns en stor litteratur. John J. MacAloons *This Great Symbol* (1981) ger en god utgångspunkt genom att skildra startfasen med Pierre de Coubertin som självklar huvudperson. Smakprov på dennes spännande idrottstänkande ges i ett till svenska översatt litet texturval, *Pierre de Coubertin och den olympiska rörelsen*, utgivet av Sveriges olympiska akademi (2001). Andra delar av den moderna olympiska historien behandlas av Allen Guttman i *The Games Must Go on*, med IOK-presidenten Avery Brundage i centrum (1984), och av Richard Mandell i *The Nazi Olympics* (1987). Originella perspektiv återfinns i David C. Young, *A Brief History of the Olympic Games* (2004).

Ovannämnde J.A. Mangan har även publicerat en bok om den engelska sportens (= den

moderna tävlingsidrottens) expansion till imperiets olika delar: *The Games Ethic and Imperialism* (1986).

För att ändå något uppmärksamma äldre idrottshistoria rekommenderas John Marshall Carters *Medieval Games. Sports and Recreations in Feudal Society* (1992) och densammes *Ritual and Record* (utg. tillsammans med Arnd Krüger, 1990), som belyser det omdiskuterade problemet med tidig rekordfokusering och kvantifieringsbenägenhet. I gränslandet mellan tidigmodern och modern historia rör sig på ett stimulerande sätt Henning Eichberg i *Leistung, Spannung, Geschwindigkeit* (1978), som (tyvärr på tyska) skildrar brytningen mellan aristokratisk och borgerlig idrottsuppfattning decennierna kring sekelskiftet 1800.

Temat idrott och nationalism blir belyst i Alan Bairners *Sport, Nationalism and Globalization* (2001), där exempel hämtas från Storbritannien, Nordamerika och Sverige. Mera utpräglat konfronteras idrott, samhällssystem och politik i John Hobermans *Sport and Political Ideology* (1984) och i Bero Rigauers till engelska översatta *Sport and Work* (1981).

En rad böcker skildrar översiktligt den nationella idrottshistorien. Så har Richard Holt (liksom åtskilliga andra) tagit sig an England i *Sport and the British* (1989). Redan tidigare hade han givit sig på Frankrike i *Sport and Society in Modern France* (1981). Alan Metcalfe har gjort motsvarande översikt i *Canada Learns to Play* (1987), ett land vars stora nationalsport tilldragit sig stort intresse manifesterat exempelvis i Richard Gruneaus/David Whitsons *Hockey Night in Canada* (1993). Böcker med anknytning till de ledande grenarna (soccer, rugby, cricket, amerikansk fotboll, baseball, boxning etc) uppträder för övrigt i oräkneligt antal i den engelskspråkiga litteraturen.

Det kvinnohistoriska perspektivet får här representeras av två exempel med karaktär av standardverk: Jennifer Hargreaves *Sporting Females* (1994) och Patricia Vertinskys *The Eternally Wounded Women* (1990). Därtill kommer en mångsidig festskrift till en av de ledande genusforskarna med idrottsinriktning, Gertrud Pfister: *International Perspectives on Sporting Women in Past and Present* (2005).

Även den urbanhistoriska perspektivet får representeras av två centrala verk, båda med empiri från USA: Melvin L. Adelman, *A Sporting Time. New York City and the Rise of*

Modern Athletics 1820—1870 (1990) och Steven A. Riess, *City Games, the Evolution of American Urban Society and the Rise of sports* (1991).

Det medicinhistoriska perspektivet exemplifieras i antologin *Sport and Exercise sciences. Essays in the History of Sports Medicine* (Jack W. Berryman/Roberta J. Park, red., 1992). Den kompletteras av John M. Hobermans mer sammanhängande och provocerande *Mortal Engines* (1992). Nyare är Wayne Wilson & Edward Derse (red., 2002), *Doping in Elite Sport. The Politics of Drugs in the Olympic Movement*.

Motionsidrotten är grovt negligerad i forskningen. Ett undantag, ojämnt men bitvis förtjänstfullt, är Lamartine DaCosta & Ana Miragaya (red.), *Worldwide Experiences and Trends in Sport for All* (2002).

Slutligen två författare som svarar för egna grepp. Charles Korr har med sin *West Ham United* (1986) gått i närkamp med en förening i nära samspel med den lokalthistoriska omgivningen. John Bale har berikat idrottshistorien med kulturgeografiska perspektiv både metodiskt och empiriskt: *Sport and Place* (1981) och *Sports Geography* (1989), där skilda idrottsliga diffusionsprocesser illustreras på fruktbart sätt.

6. Otryckt källmaterial

Vanligen delas källmaterialet in i två huvudgrupper: otryckt och tryckt. Förenklat innebär det att otryckt källmaterial återfinns i arkiven, det tryckta i biblioteken. I den förteckning över referenser som avslutar varje uppsats redovisas källorna i den ordningen. Därtill kommer litteraturen (de vetenskapliga skrifterna). En käll- och litteraturförteckning består då av tre delar. Det otryckta källmaterialet brukar vidare indelas i offentligt (statliga och kommunala arkiv) och privat (arkiv efter organisationer, företag, personer). Även det tryckta kan underindelas (exempelvis i tidningar/tidskrifter, officiellt tryck, annat samtida tryck, memoarer). Sådan finindelning är mer aktuell på avhandlingsnivå, eftersom de akademiska uppsatserna har ett mycket snävare underlag. Det förekommer allt oftare att man för samman de tryckta källorna (helt eller delvis) och de vetenskapliga skrifterna under en gemensam rubrik.

Av det otryckta idrottshistoriska källmaterialet framstår de lokala föreningsarkiven som

viktigast. Alla de ca 22.000 föreningar som vid millennieskiftet var anslutna till Riksidrottsförbundet (RF) har givit upphov till arkiv som en följd av sin verksamhet. Till dessa skall läggas arkiven efter alla föreningar som av olika skäl upphört. Detta föreningsmaterial är viktigt genom sin omfattning; det måste sammanlagt röra sig om flera hyllmil. Samtidigt speglar det mer än något annat idrotten som folkrörelse, såväl det inre föreningslivet som de utåtriktade kontakterna och aktiviteterna.

Innehållet i dessa föreningsarkiv kan växla men huvudintrycket är snarare likheterna. Ryggraden utgörs av protokollen. Här uppträder regelmässigt åtminstone två serier, årsmötes- och styrelseprotokoll. I synnerhet de senare brukar vara informativa. Tacksammast för forskaren är om de återspeglar diskussionerna (diskussionsprotokoll), inte bara besluten (beslutsprotokoll). Tendensen torde vara att de på senare år blivit alltmer summariska. Utöver dessa två protokollserier kan även utskott och kommittéer ha förekommit och givit upphov till egna serier, exempelvis verkställande utskott, tävlingskommittéer, festkommittéer, ungdomskommittéer, kvinnokommittéer.

Den tydligaste och snabbaste överblicken över en förenings verksamhet ger års- och verksamhetsberättelserna. Inte sällan ingår de som bilaga till årsmötesprotokollen, annars bildar de en egen serie. Utförligheten varierar givetvis men syftet är att rättvisande redovisa vad av vikt som passerat under året. Samtidigt måste, här som alltid, källkritikens krav iakttas. Styrelsen, som utformat berättelsen och är ansvarig för föreningens verksamhet, vill framstå i god dager. Framställningen kan påverkas av denna tendens både genom att obehagligheter uteslutits eller tillrättalagts och genom att positiva inslag överbetonats.

Mer komplicerad är korrespondensen. Den kan vara ordnad antingen kronologiskt eller efter ämne. Kännetecknande är det mycket växlande informationsvärdet. Det mesta är av rutinkaraktär och saknar betydelse utifrån snart sagt alla rimliga frågeställningar. Annat kan ha stor betydelse genom att komplettera och nyansera vad som kommit fram på annat håll. Ett praktiskt problem medför ofta mängden, kanske också bristande ordning, problem som kan leda till att detta material måste förbigås eller utnyttjas mycket selektivt. Ett annat välkänt problem sammanhänger med informationsteknologins utveckling (telefon, internet). Den har (tillsammans med ett uppdrivet tempo) lett till att information som tidigare fästs på papper (brev, minnesanteckningar, dagböcker) på senare tid försvunnit. Det så kallade

informationssamhället efterlämnar på viktiga punkter mindre information än tidigare.

En central del i föreningsarkivet utgörs av räkenskaperna. Här finns olika serier (huvudböcker, kassaböcker, reskontra, ekonomiska årsredogörelser mm). Utan jämförelse mest omfattande är verifikationerna. De har i regel utgallrats, delvis genom inspiration av bokföringslagens krav på tio års bevarande, delvis för att de är skrymmande. Räkenskaperna är naturligtvis omistliga för den forskning som vill fördjupa sig i idrottsrörelsens ekonomiska historia. Men viljan att göra detta har saknats – hittills.

Det återstår att ta upp två frekventa typer av källmaterial i idrottens föreningsarkiv: tidningsklipp och bilder. Många föreningar har klippt ut notiser och artiklar ur dagspressen och kanske andra periodiska publikationer. Normalt har det rört sig om lokala tidningars bevakning av den egna verksamheten. Med tanke på massmedias intresseinriktning betyder det att de elitära prestationerna fokuserats. Men även sådant som idrottsplatsbyggande och nya verksamhetsformer kan ha speglats, mindre däremot det löpande arbetet.

Idrotten lämpar sig genom sin fysiska uttrycksfullhet ovanligt väl för framställning i bild. I föreningsarkiven har det yttrat sig genom att fotosamlingar inte sällan ingår. Tidigare har det normalt bara varit fråga om stillbilder. Senare har rörliga bilder tillkommit. Liksom det ekonomiska materialet har bilderna sällan utnyttjats av forskningen. Men båda materialtyperna har framtiden för sig. Bilderna kan exempelvis användas som källor för analys av olika träningsprogram men även för analys av spelsystem och teknik inom tävlingsidrotten eller av publikbeteenden. Till sådana vetenskapliga syften med bildanvändning kommer möjligheten att genom illustrationer uppnå underhållande syften.

I vilken utsträckning har föreningsarkiven bevarats och med vilken grad av fullständighet? Entydiga svar kan inte ges. Olikheterna är mycket stora beroende av praktiska förhållanden som här kan förbigås. Vissa föreningar har inget arkivmaterial kvar, andra har bevarat nästan allt. I synnerhet upphörda föreningars arkiv har råkar illa ut. Bäst bevarade är protokollen, som länge fördes i bundna böcker. En slutsats blir att studiet av en bestämd förening inte bör påbörjas, förrän man försäkrat sig om att ett rimligt gott arkivmaterial står till förfogande.

Detta konstaterande leder vidare till frågan var föreningsarkivet förvaras. Man kan här se tre alternativ: utspritt hos skilda funktionärer, samlat i en föreningslokal (motsvarande) eller överlämnat till arkivinstitution. I de två första fallen kan det bli fråga om en arbetsinsats att över huvud taget få ett samlat grepp om materialet och tid/plats för studium. I det senare är inventeringsarbetet gjort och arkivet (i regel) arrangerat i presentabelt skick. Samtidigt är det då också tillgängligt för studier vid fasta tider på lämpliga forskarplatser. Mest aktuella institutioner är landsarkiven (Göteborg, Härnösand, Lund, Stockholm, Uppsala, Vadstena, Visby, Östersund), stads- och kommunarkiven (finns i institutionsform på en rad håll landet runt) och slutligen de så kallade folkrörelsearkiven (i princip ett i varje län/landskap).

Folkrörelsearkiven förvarar flest idrottsliga föreningsarkiv. De har som enda uppgift att ta sig an arkivmaterial efter förenings-Sverige, där folkrörelserna spelat huvudrollen. Till en början försumrades idrotten, medan arbetarrörelsens och nykterhetsrörelsens material togs emot desto mera frekvent. Med tiden har en utjämning ägt rum parallellt med idrottsrörelsens och det idrottshistoriska intressets expansion. Inventeringar har utförts på fältet, exempelvis i Skåne avseende arkiv efter idrottsföreningar till 1920 (Andersson/Kjellson 1998).

Information om folkrörelsearkiven liksom övriga arkivinstitutioner i landet erhålls genom internet (www.ra.se plus vidare sökning). En första information om förekomsten av föreningsarkiv kan man få genom att anlita databasen ARKIS. Här finns information även om andra privata (enskilda) arkiv oavsett inriktning. För idrottsforskningens del är det föreningar och förbund som tilldrar sig det stora intresset.

Riksidrottsförbundets (RF:s) föreningar sorterar under två typer av överordnade förbund: specialförbund (SF, uppemot 70, exempelvis Svenska fotbollförbundet) och distriktsförbund (DF, 21, exempelvis Skånes idrottsförbund). Dessutom finns en organisatorisk kombination av gren och distrikt i form av specialdistriktsförbund (SDF, cirka 750, exempelvis Skånes fotbollförbund). Också deras arkiv har mycket att erbjuda.

Många SF har deponerat sina arkiv (utom de senaste årens) i Riksarkivet. Tendensen är att alltfler SF utnyttjar denna möjlighet till säker förvaring och god tillgänglighet. Till

stror del fungerar Riksarkivet alltså som ett idrottsrörelsens centralarkiv på riksplanet. Men åtskilliga SF förvarar fortfarande sitt material i egna lokaler. Stora luckor finns. Bäst bevarade är som väntat protokollen. Somliga SF-arkiv är mer intakt bevarade. Information tillhandahålls via respektive förbund, RF centralt eller Riksarkivet. Till källmaterialet kommer ofta förbundstidningar eller motsvarande officiella organ, något som även gäller de olika DF.

DF uppstod, liksom de första SF, kort tid efter RF:s bildande 1903. Medan SF därefter successivt ökat i antal, täcktes landet snabbt av DF, vart och ett med övergripande ansvar för föreningsidrotten i sin region. DF-arkiven har i många fall överlämnats till aktuellt folkrörelsearkiv och kan studeras där. I återstående fall förvaras det i anslutning till DF-kansliet. Bevarandegraden skiljer sig betydligt. Vad detta arkivmaterial har att ge idrottshistorikern är oprövat. Sällan eller aldrig har det använts i forskningen. Möjligen indikerar detta att informationen har begränsat värde. Å andra sidan har idrottsrörelsens historia sällan utforskats regionalt, nästan uteslutande på nationell eller lokal nivå. Ett fåtal uppsatser vid Stockholms universitet (historiska institutionen) visar dock att regionala studier kan ge intressanta resultat vad beträffar idrottsrörelsens etableringsmönster från en rad synpunkter (näringsgeografiska, partipolitiska, socioekonomiska och kulturella bakgrundsfaktorer i relation till idrottsliga yttringar som social rekrytering, grenpreferenser, föreningstyper, idrottsplatsbyggande). Redan så allmänna frågor som distriktsförbundens betydelse, arbetssätt och kontaktytor (inklusive förändringar över tid) är fullständigt utforskade.

Vad SDF-arkiven ger finns det lika lite erfarenhet av. Idealiskt borde de belysa den speciella grenens historia på distriktsnivå. Men SDF-sektorn har haft en ojämn, ofta blygsam verksamhet. I små grenar har en SDF-organisation ofta saknats, i ledande grenar har den varit stark. Vetenskapliga studier om idrottsgrenars historia på distriktsnivå tycks obefintliga.

RF som topporganisation har sitt arkiv sedan länge förvarat i Riksarkivet. Här finns tyvärr stora och besvärande luckor, särskilt i korrespondensen och medlemsstatistiken. Även protokollen uppvisar en mindre lucka för första världskriget. I övrigt är protokollserierna väl bevarade i inbundet skick. Deras värde ökas av att ett bitvis rikligt bilagematerial ingår. Dessutom har under större delen av 1900-talet stenografiska anteckningar från årsmöte och styrelse förts och bevarats. De ingår som bilaga till

respektive originalprotokoll, återger i princip ordagrant varje inlägg i debatterna och förmedlar på så sätt en sällsynt närvarokänsla (till och med applåder – liksom motsatsen – registreras). Även i övrigt är RF-arkivet mycket värdefullt. Det innehåller tusentals lokalföreningars ansökningar om inträde, handlingar ordnade efter speciella ämnen och delar av arkiv från andra håll.

RF-komplexet har en hegemonisk ställning i den svenska idrottsrörelsen. Men det finns ytterligare organisationer som har sina arkiv. Hit hör Friluftsförbundet centralt och med lokala/regionala enheter. Organisationen bildades 1892 under namnet Föreningen för skidlöpningsfrämjande i Sverige. År 1897 bildades Sveriges centralförening för idrottens främjande. Till början av 1930-talet ledde denna förening idrottsrörelsen tillsammans med RF, därefter steg den åt sidan. Centralföreningen har ett utomordentligt välordnat och fullständigt arkiv inklusive handlingarna från Nordiska spelen och Stockholms-OS 1912. Fristående är också Sveriges olympiska kommitté, bildad 1913. Arkiven efter samtliga finns i Riksarkivet.

Till kategorin enskilda arkiv brukar man även räkna tre andra grupper: företagsarkiv (näringslivet), gårdsarkiv (inte aktuella här) och personarkiv. Jämfört med föreningsarkiven har de långt mindre betydelse. Samtidigt ökar deras relativa vikt allteftersom idrottslivets kommersialisering fortskrider. Det har sedan länge funnits starka band mellan idrott och företag. När föreningar bolagiserar (delar av) sin verksamhet, överförs dessa till näringslivssektorn och arkivmaterialet bör klassificeras som företagsarkiv. Professionella idrottsmän skulle kunna uppfattas som enmansföretagare. Hit hör också sporthandeln och kommersiella gymnasium. Företag som sponsrar idrott är likaså av intresse, liksom professionella sponsorföretag och agenter med idrottsinriktning. En annan sektor representerar tidningar och bokförlag med denna inriktning. Stor omfattning har idrottsanläggningar i företagsform (ridhus, bowlinghallar, minigolfbanor, skidliftar och andra vintersportinstallationer osv.).

Slutligen några ord om personarkiven. Närmast aktuella är handlingar (brev, dagböcker, tidningsklipp, foton mm) efter idrottsrörelsens ledare. Utan tvivel finns en del sådant material utspritt hos privatpersoner. Men karaktären är sannolikt också mycket "privat" och av begränsat värde från forskningssynpunkt. Det intressantare materialet finns i förenings- och förbundsarkiven, dit för övrigt idrottsledare ofta fört "sina"

idrottsrelaterade handlingar. Till undantagen hör landets två främsta idrottsledares personarkiv, de efter Viktor Balck och J. Sigfrid Edström. Båda förvaras i Riksarkivet och är av stort värde. Även i stads- och folkrörelsearkiv landet runt kan enstaka idrottsledares handlingar förekomma i samlat skick.

* * *

När man går över till den offentliga sektorn, stat och kommun, möter en annan bild. Här gäller offentlighetsprincipen och fastlagda arkivregler. Det gör att allt arkivmaterial måste bevaras, som inte genom uttryckliga beslut godkänts för destruktions. Forskaren har rätt att ta del av allt material (den rätten finns inte inom enskilda sektorn). Sekretess kan förekomma men endast som tidsbegränsade undantag. Så långt är situationen positiv.

Å andra sidan finns svårigheter. Inom den offentliga sektorn är motsvarigheterna få till det renodlade material idrottsrörelsens förbund och föreningar givit upphov till. Förhållandena är snårigare. Ofta ingår idrottsärenden och därav skapade arkivhandlingar som delar i större sammanhang från regeringskansliet till kommunfullmäktige, från skolverket (med föregångare) till de lokala grundskolorna, från den tidigare byggnadsstyrelsen till kommunala byggnadsnämnder (idrottsplatsärenden) och så vidare. Komplexiteten illustreras väl från kommunal synpunkt av en guide gällande idrottens källmaterial i Stockholms stadsarkiv (Mark/Yttergren 1998). Denna guide kan redovisa det största beståndet av lokala idrottsföreningars arkiv som förvaras samlat i en institution i landet, kanske i Norden.

På regeringsnivå har idrottsärendena handlagts av en rad olika departement genom tiderna. Det kan därför vara intrikat att följa dem. Värdefullast är de så kallade konseljakterna, det vill säga de handlingar som legat till grund för olika regeringsbeslut i idrottsärenden. De har arkivlagts på beslutsdatum inom aktuellt departement. En annan materialgrupp utgör arkiven efter statliga idrottsutredningar, exempelvis de som tillsattes 1921, 1965 och 1996. Information om konseljakter och kommittéarkiv inhämtas lämpligen genom kontakt med Riksarkivet.

Avsaknaden av idrottsministerium och central idrottsmyndighet komplicerar arkivsituationen och därmed också forskningen. Orsaken ligger i "den svenska

idrottsmodellen”, enligt vilken Riksidrottsförbundet fungerat i myndighets ställe, alltså ersatt delar av den roll en central idrottsmyndighet skulle ha haft. Myndighetsutövandet, exempelvis fördelningen av de årliga statsanslagen, får alltså studeras med hjälp av både regeringskansliets och RF:s arkiv.

På lokalplanet är det de kommunala instanserna som står i centrum för intresset. Här finns stor potential för idrottshistoriska uppsatser. Relationerna mellan kommunen och det lokala föreningslivet är av intresse för att följa och förklara idrottslivets utveckling. Som redan framhållits är forskningen på området bara i sin linda. Aktuella arkivbildare är stads/kommunfullmäktige, kommunstyrelse, närmast underlydande nämnder och förvaltningar. Hit hör byggnadsnämnderna i fråga om idrottsplatsärendena. I själva verket är det just anläggningarna som ger upphov till de viktigaste mötena mellan den kommunala politiken och idrottsrörelsen. Stor betydelse har de idrottsförvaltningar som började inrättas i de största städerna under mellankrigstiden. Ibland har de varit kombinerade med andra kommunala ansvarsområden (kultur och/eller fritid), ibland renodlat idrottsliga. Arkivmaterialet fram till senare tid finns normalt i respektive stads/kommunarkiv, som under alla omständigheter har skyldighet att ge information.

Den bredaste mötesplatsen mellan stat/kommun och idrott har vi i form av skolan. Hur idrotten (under tidigare benämningar som “gymnastik med lek och idrott”, numera “idrott och hälsa”) är representerad i skolarkiven är emellertid inte klarlagt. I de centrala skolmyndigheterna finns en del material. Men hur ser det ut i de regionala och lokala skolmyndigheternas arkiv? Och vad ger dokumentationen i de enskilda skolorna? Vilket arkivmaterial har gymnastik- och idrottslärarna givit upphov till?

Slutligen bör något sägas om Gymnastiska centralinstitutets, nuvarande Gymnastik- och idrottshögskolans arkiv. Det speglar mycket av linggymnastiken och idrottslärarutbildningen från sin tillkomst 1813 fram till idag. Från och med 1864 är det väl bevarat. Särskilt värdefullt är att en hel del enskilt gymnastikhistoriskt material ingår. Till det senare kan man också räkna GCI-chefen Lars Mauritz Törngrens personarkiv, som genom sitt rika brevmaterial speglar linggymnastikens utbredning över hela den civiliserade världen decennierna kring sekelskiftet 1900. Även den 1967 inrättade idrottshögskolan i Örebro, numera del av en institution vid stadens universitet, har givit upphov till forskningsbart arkivmaterial. Detsamma bör gälla idrottsgymnasier och idrottsplutoner.

7. Tryckt källmaterial

Det tryckta källmaterialet är lättare att hantera. Som nationalarkiv har Kungliga biblioteket i Stockholm (KB) uppgiften att bevara allt svenskt tryck. Samtidigt åligger det tryckerierna att sända pliktexemplar till KB. Åtskilligt finns också på universitets- och högskolebiblioteken. Men här är ojämnheten stor. De nyinrättade kan ha svårigheter att "komma i kapp" i fråga om äldre tryck. Omfattande interurbanlån blir då aktuella. Åtskilligt föreligger på mikrofilm, exempelvis svensk dagspress.

Störst omfång har kategorin periodisk litteratur: årsskrifter, tidskrifter, tidningar. Det finns anledning att skilja mellan specialpublikationer inriktade just på idrott och övriga. Som den äldsta specialpublikationen av betydelse kan man se Tidskrift i gymnastik med startåret 1874. Den var (och är fortfarande) fackgymnasternas officiella organ. Till 1930-talet gällde det både gymnastiklärare, sjukgymnaster och militär gymnastik (=fäktning), därefter endast skolans idrottslärare. Ambitionen har aldrig varit att spegla det frivilliga idrottslivet. Den första specialpublikationen av betydelse med den ambitionen var Tidning för idrott med start 1881. Den var utomordentligt välinformerad och innehållsrik, huvudkällan för vår kunskap om idrottslivet fram till sekelskiftet 1900. Även utländska förhållanden rapporterades liksom ämnen som jakt, fiske och djurliv i konsekvens med tidens breda idrottsbegrepp (den äldsta idrottspressen, se vidare Yttergren 1992).

Näst Tidning för idrott (utgiven i Stockholm) spelade den i Göteborg utgivna tidningen Start (1882–1901) störst roll till en början. Kring sekelskiftet inträffade en rekonstruktion. Tidning för idrott omvandlades till Ny tidning för idrott (1898–1919) med tyngdpunkt på mer aristokratiska aktiviteter (segling, hästsport). Den breda idrotten fick Nordiskt idrottslif (1900–1920) som sitt huvudorgan. Nästa rekonstruktion inföll kring 1920. Då lades de två äldre idrottspublikationerna ner. Kvar som den stora dominanten blev Idrottsbladet (IB). Det hade startats 1910, övertogs 1915 av Torsten Tegnér och hade under mellankrigstiden fram till 1960-talet ställning som ledande idrottsblad under TT:s ledning (se Haslum). Som framgår av Fritiof Wikströms bibliografi växte det från 1920-talet fram en vildvuxen flora av idrottsblad. Med längre varaktighet och stora upplagor utgavs veckotidningen Rekordmagasinet

1942–1968. Den kan tillsammans med IB ses som den idrottsliga fackpressens stora klassiker under 1900-talets mellersta decennier. Mindre frekvent men med större omfattning publicerades All Sport.

Därefter har ingen enskild specialtidning fått samma genomslagskraft. Viktigast i övrigt är Svensk idrott, Riksidrottsförbundets officiella organ. Det började utges 1929, länge som veckotidning och inriktat på saklig information. Från och med 1976 övergick Svensk idrott till månadstidning. Det yttre skicket moderniserades och ett debatterande inslag bereddes plats. I ökande grad har under de senare decennierna förbund och föreningar gett ut egna periodiska publikationer. Hit hör såväl omfattande tidningar för de större specialförbunden som lokala föreningars blygsammare tidningar och medlemsblad. Bredden kan exemplifieras med supporterklubbers medlemsorgan inklusive fanzinepublikationer. Till den konventionella publikationsformen kommer de kompletterande och konkurrerande möjligheter internet erbjuder. Floran har blivit oöverskådlig och ger den historiska forskningen mycket att bita i.

Årsböcker har publicerats av ett mindre antal organisationer. Riksidrottsförbundets årsböcker utkom 1904–1930, från och med 1912 under titeln Svensk idrott. De innehåller både internt organisationstryck (medlemsstatistik, årsberättelser mm) och artiklar i skilda ämnen. Efter 1930 är det endast årsböckerna från Sveriges centralförening för idrottens främjande som täcker hela idrottsfältet. Denna publikation, "Blå boken" med start 1908, utges fortfarande. I övrigt finns årsböcker begränsade till specifika grenar och områden inom idrottens vidsträckta paraply. Ett exempel är På skidor, nuvarande Friluftsförbundets årsskrift, som upphörde i slutet av 1900-talet 1974.

Den idrottsliga fackpressen har fått allt hårdare konkurrens från de allmänna massmedierna. Redan decenniet före första världskriget började dagspressen, med storstadstidningarna i spetsen, stadigt uppmärksamma tävlingsidrotten. Från mellankrigstiden kom de dagliga sportsidorna. Därefter har utrymmet för idrotten fortsatt att växa uppseendeväckande. I motsvarande grad har kåren av sportjournalister med egna organisationer och interna publikationer ökat. Utöver sportredaktionernas nyhetsförmedling och kommentarer diskuteras idrotten vid enstaka tillfällen på ledarsidorna och ingår i den allmänna debatten (även genom insändare). I dagspressen har den idrottshistoriska forskningen givetvis ett mycket omfattande källmaterial,

lättillgängligt och med kontinuitet.

Radiomediet började på allvar etableras i mitten av 1920-talet, tv-mediet 3–4 decennier senare. Även här var idrottsintresset stort redan från början och har därefter ökat. Etermedierna har emellertid inte använts mycket i den idrottshistoriska forskningen. En orsak kan vara svårillgängligheten. Visserligen förvaras mycket material från både radio och TV genom den statliga myndigheten Statens ljud- och bildarkiv i Stockholm, som har egen forskarsal. Men tekniska komplikationer, eventuellt också avgifter, gör etermedierna mindre lättillgängliga än dagspressen. Beklagligt är att sådana förhållanden kan ha en styrande effekt vid val av forskningsobjekt.

En annan omfattande kategori av tryckt idrottshistorisk litteratur är jubileumsskrifterna. De kan, liksom dagspressen, utöver den faktaförmedlande funktionen, ligga till grund för studier av opinioner och attityder. Hur såg föreningen på sig själv, sin historia och sin omvärld, vilka värderingar var vägledande? En mindre kategori finner man i idrottsmannabiografierna, som oftast författats av andra än den biograferade själv (jfr Andersson 1986). Intressant och beklagligt är att idrottsledare så ytterligt sällan författat memoarer; till undantagen hör Viktor Balck, J. Sigfrid Edström (med medhjälpare) och Erik Bergvall. Men regeln är den att vi får samlad biografisk information om tävlingsidrottens fixstjärnor, inte om de ledare som ansvarat för tävlingsidrotten och den idrottsliga folkrörelsen.

Ytterligare en kategori utgörs av regler och träningsråd. Sådana har hittills använts mycket sällan i forskningen, men kan svara på intressanta frågor. För en allmän översikt av äldre idrottslitteratur hänvisas åter till Wikströms bibliografi för perioden 1766–1950. Av den framgår att allmänna debattskrifter om idrottens medel, mening och mål varit en sällsynthet. Från åren kring 1970 fram till 1990-talet kan dock en ideologisk aktivering iaktas (jfr Ett idrottssekel s. 147 ff). Den grundläggande idrottsdebatten har snarast förts i externa organisationers publikationer, exempelvis inom arbetarrörelsen, kristna samfund och den medicinska professionen (jfr Ett idrottssekel kap. 5).

Till offentligt tryck brukar man bland annat räkna de tryckta riksdagshandlingarna. Här behandlas det årliga statsanslaget till idrottsrörelsen och, mera oregelbundet, även en del andra idrottsärenden (se registren). Längre debatter har varit en sällsynthet (exempelvis

1913 och 1949). Även på den kommunala sidan kan finnas motsvarande tryck (exempelvis för Stockholms del). Statens offentliga utredningar (SOU) har vid flera tillfällen skärskådat idrotten (exempelvis i betänkanden 1922:8, 1969:29, 1998:76). Mindre idrottsinslag kan även påträffas i statens offentliga statistik (SOS). Att finna dessa inslag i det offentliga trycket är dock inte alltid det lättaste men kan ingå i forskningsuppgiften.

7. Idrottsspecifika råd

Idrottsstudier har skilda syften. Schematiskt kan man skilja på tre: att öka kunskapen om idrotten i sig, att spegla växelspelet idrott–samhälle och att studera samhällliga tillstånd och processer med idrott som underlag. Alla tre är fullt legitima. Kunskapen om idrottslivet är fortfarande så bristfällig att det är motiverat att fokusera just på det – så mycket mer som idrotten uppvisat starka inslag av autonomi och särart. Men för att förklara utvecklingen aktualiseras ofta växelspelet med det omgivande samhället. Slutligen kan idrotten just genom sin avgränsade karaktär tjäna som givande laboratorium för studier av allmänna tendenser och teorier. Det kan vara lämpligt att klargöra var den egna studien har sin tyngdpunkt.

Likaså är det angeläget att markera vilken del av det samlade idrottslivet uppsatsen behandlar. Mycket sällan avses helheten. I regel har det hittills varit idrottsrörelsen med sin tyngdpunkt i tävlingsverksamheten som beforskats. Som framgått ovan (avsnitt 1) bör idrotten ses som ett vidsträckt, heterogent sammansatt fält med plats för många sektorer.

Valet av idrottssektor aktualiserar terminologin och kravet på konsekvent använda begrepp. Det leder lätt till missförstånd om man omnämner “idrotten” i generella termer, när endast en del avses. Särskilt ofta syndas det genom att man förväxlar “idrott” med “idrottsrörelse”. Inte heller kan RF-komplexet bör ses som synonymt med idrottsrörelsen (även om de två alltmer sammanfallit). Skiljelinjer måste ibland upprätthållas mellan fenomen som obligatorisk och frivillig skolidrott, gymnastik och idrott, fristående gymnastik och redskapsgymnastik, tävlingsidrott och motionsidrott, amatör-idrott och professionell idrott. Används begrepp som sport, lek, fysisk fostran och kroppsövningskultur bör de definieras. Återkomande är problemet med idrott som

både det övergripande samlingsbegreppet och beteckningen på en enskild "gren" (fotboll, skidor etc). Det innebär att "idrotten" består av många olika "idrotter". Problemet undviks om man i stället benämner delarna just gren. Den som vill vara innovativ talar i stället om bransch (jfr näringslivet) och reserverar "gren" för olika inslag inom exempelvis friidrotten.

Vid studier som gäller senare tid kan ibland goda uppslag erhållas genom intervjuer. Möjligheterna till systematisk användning av oral history som metod, dvs att själv skapa ett källmaterial, förbigås i denna handledning. Här avses något mindre ambitiöst: att intervjuvägen få tips och uppslag exempelvis om förekomsten av källmaterial, inslag i ett historiskt skeende eller alternativa tolkningar. Genom närmast berörda organisationer kan man ofta få förslag på lämpliga intervjuobjekt.

Omvärldskontakter av antytt slag har ett egenvärde. De bidrar till att vitalisera kontakterna mellan universitet/högskolor och samhälle ("den tredje uppgiften"). I förlängningen ligger möjligheten att uppsatsernas resultat presenteras i externa publikationer eller på andra sätt blir kända utanför den snäva akademiska kretsen. Idrottens genomslagskraft ger goda möjligheter härvidlag.

Teorianvändningen inom den idrottshistoriska forskningen har i förekommande fall oftast lånats från den "allmänna" forskningen. Den har kretsat kring begrepp som folkrörelse, klass, genus, makt, hegemoni och professionalisering. Sådana kombinationer är givetvis lovvärda. Samtidigt återstår det att gå vidare med en mer inomidrottslig teoribildning grundad på idrottslivets tendenser till autonomi och särart. Sportifieringsbegreppet och dess utbyggnad i form av totalisering och intensifiering är exempel inom tävlingsidrotten som behöver vidareutvecklas och kompletteras. Vad finns att göra inom andra delar av idrottslivet? Plats för ansatser som bryter av mot gängse mallar!

8. Allmänna råd

Följande allmänna råd är avser författare av uppsatser (examensarbeten) oavsett ämne. Syftet är inte att åstadkomma en fullständig rådgivning, däremot att trycka på några punkter som erfarenhetsmässigt kan vara värda att ta hänsyn till. Det sker inte utan inslag av subjektiva värderingar. Efter tretton komprimerade punkter redovisas avslutningsvis en stomme till disposition.

1. Uppsök snarast möjligt källmaterialet och skaffa en allmän kännedom om det. Slå larm direkt, om det förefaller otillräckligt eller alltför svårpenetrerat.
2. Studera parallellt den centrala litteraturen. Är den omfattande, gäller det att fokusera på det viktigaste och inte förlora sig i tidsödande detaljläsning.
3. Gå vidare med källmaterialet. Försök precisera vad det kan ge och hur det förhåller sig till litteraturen. Passar det huvudsyftet och de preliminära frågor som var utgångspunkt vid ämnesformuleringen? Om inte, justera syfte/frågor och/eller komplettera med annat källmaterial.
4. Sammanfatta situationen i en promemoria. Diskutera den med handledare. En fördel är att också få den behandlad på seminarium, där studenter med likartade ämnen, källmaterial, litteratur etc kan ge värdefull information.
5. Gå igenom källmaterialet utifrån hittills aktuella frågor. Ge dessa gärna nummer. Räkna med att en eller annan fråga utgår eller tillkommer. Begränsa antalet frågor och se till att de inte flyter in i varandra eller blir otydliga av andra skäl. Genom en förnyad provgenomgång av källmaterialet kan genomförbarheten prövas.
6. Fundera på en begreppsapparat. Den kan hämtas från litteraturen, vara egenhändigt konstruerad eller en kombination. Huvudsaken är att viktigare fenomen konsekvent betecknas på samma sätt och att begreppen tydligt redovisas inledningsvis. Märk att full frihet råder att skapa egna begrepp/termer, men förhållandet till redan vedertagna kan då behöva klargöras. Begreppen och deras relation till varandra kan åskådliggöras genom

en eller några figurer (ej krav).

7. En källbunden uppläggning av undersökningsdelen ter sig enklast. Det alternativet kan inte generellt avvisas. Men risken är att det alltför mycket leder till materialredovisning, en "excerptsamling". En kronologisk disposition har uppenbara fördelar, i synnerhet om huvuduppgiften är att belysa kontinuitet och förändring (utveckling över tid). En sådan disposition innebär att allt källmaterial hålls samman och följs över tid. Ett tredje alternativ är att dispositionen följer frågorna eller andra teman. Det får, principiellt sett, anses mest tillfredsställande men kan vara svårt att praktisera renodlat. De tre alternativen kan kombineras på skilda sätt. Inledningsvis bör skälen till vald disposition (och avvisandet av rimliga alternativ) redovisas.

8. Bakgrunden får ofta oproportionerligt stort omfång, ibland uppemot halva uppsatsen. Det indikerar bristande balans i arbetet. Det originella och värdefulla ligger inte i litteraturöversikter (forskningsläget), rekapitulering av känd empiri, vidlyftiga redovisningar av ofta beskrivna teoretiska angreppssätt. Det finns alltså anledning att vara restriktiv med allmänna inslag i bakgrundsdelarna. Frågan blir: vad behöver sägas för att just min studie skall förstås?

9. Uttrycket "vetenskaplig undersökning" kan underlätta det rätta greppet. Det antyder att det gäller något mer än kunskapsöversikter och källredovisningar. Man vill koncentrerat studera ett fenomen och "visa", helst "bevisa", någonting med så långt möjligt slutgiltig argumentering. Med begreppet undersökning accentueras vetenskapskraven och resultaten: vad kom uppsatsen/författaren egentligen fram till och på vilka vägar? Förutsättningarna bakom resultaten måste vara klart redovisade liksom självfallet möjligheterna att göra om undersökningen (ett fullgott referenssystem). Den ensidigt samhällsvetenskapligt influerade historiska forskningen har i fråga om strikt undersökningstänkande åtskilligt att lära sig av naturvetenskaperna och deras sätt att stringent presentera sin forskning.

10. Mängden av referat och citat är en avvägningsfråga. De bör inte tillåtas svälla ut, om inte annat så för att reducera uppsatsens totala omfång. De kan aldrig ersätta egna kommentarer, det som för den vetenskapliga handlingen framåt. Ofta räcker det med ett belägg (referat/citat) i huvudtexten, medan komplettering av underlaget kortfattat redovisas i notform. Å andra sidan kan det vara värdefullt att i viss omfattning låta

källmaterialet (och därmed den historiska verkligheten) komma till tals med egen röst. Det gäller också om man vill polemisera med tidigare forskning, då språkliga nyanser är viktiga. Ett sätt att pröva akribin (noggrannhet och precision) hos en uppsats är att göra stickprov i referat och citat.

11. Beträffande notapparat finns schematiskt två riktningar. Enligt den ena skall noterna minimeras till omfånget (antalet är en annan sak). De skall inte vara ”avstjälningsplats” för sådant som inte anses värt att ta in i huvudtexten. Enligt den andra skall denna text hållas så stram och logiskt uppbyggd som möjligt, vilket innebär att sidoresonemang och intressanta men umbärliga fakta tillåts hamna i svällande noter. Valet kan bero på typ av undersökning. Det mesta talar för en i huvudsak minimalistisk notapparat. Enklast och mest tidsbesparande är att följa en färdig mall för teknisk utformning. Egen variant kan användas. Grundkrav är att tillämpningen blir konsekvent och att möjligheterna till säker, rimligt enkel återsökning är tillgodosedda. Allmänt kända fakta (elementär handbokskunskap) behöver inte beläggas. Samhällsvetarnas system med uppgift om källor/litteratur inom parentes i huvudtexten är inte lämpligt inom historievetenskapen med dess behov av utförliga källuppgifter.

12. Kvantifieringar i tabellform kräver vissa kunskaper av teknisk och statistisk natur. Det bör inte avhålla någon från att använda kvantitativ metod där frågor och källmaterial gör det lämpligt. Massdata och massiakttagelser redovisas mera övertygande genom exakt kvantifiering än genom impressionistiska uttryck som ”mycket”, ”mera”, ”ökande”, ”stagnerande”. Tabeller kan antingen införas löpande i texten eller samlat som avslutande tabellbilaga. I texten bör endast huvuddragen och väsentliga avvikelser kommenteras, resten får utläsas direkt av tabellerna. Dessa skall vara självförklarande, det vill säga kunna förstås utan ytterligare information (ett krav det inte sällan syndas emot).

13. Språkhantering och skrivprocess är centrala inslag, som tenderar att underskattas. I själva verket finns det anledning se den språkliga utformningen som ett mycket viktigt redskap, när en undersökning skall presenteras. Det som tycks föreligga väl sorterat och formulerat i huvudet tenderar att vid slutskrivandet visar sig oordnat och undanglidande. Brådska i slutstadiet äventyrar en väl genomförd undersökning. Motåtgärden är given: tidig formulering av vissa delar och rejäl tid för slutskrivandet. Då uppsatserna har fasta tidsramar, är tidsplaneringen särskilt viktig. Att hålla givna tider uppskattas överlag i

samhället och på det området har även det akademiska uppsats- och avhandlingsarbetet börjat vakna. Med god tid för skrivprocessen kan språket (stilistiken) utformas på vinnande sätt: öka läsarintresset, framhäva de viktigaste inslagen och göra nedlagt arbete full rättvisa. Risker är inte överhängande att jakt efter minnesvärda formuleringar går till överdrift på våra även språkligt ganska kylslagna breddgrader.

* * *

Slutligen skall en disposition skisseras och kommenteras. De inslag som tas upp är svåra att komma ifrån. Däremot kan ordningsföljden diskuteras, likaså om inslagen bör redovisas för sig eller slås samman.

– Inledningsvis en kort presentation av ämnesområdet, gärna med en ingress som “griper tag”. Vilken är undersökningens betydelse? Varför behövs mer kunskap på detta område? Eventuell anknytning till aktuell samhällsutveckling.

– I vilken utsträckning och på vilka sätt har tidigare forskning tagit sig an området? En fixering av forskningsläget är ofrånkomlig. Men forskningsläget bör inte redovisas onödigt brett utan koncentreras på det som har direkt relevans för undersökningen. Tidigare forskning skall karakteriseras med tyngdpunkt på resultat, inte göras till föremål för längre litteraturstudier.

– Formulering av undersökningens syfte och problemområde. Hur lyder huvuduppgiften och vilken problematik skall den belysa? Konkreta frågor och/eller hypoteser. Varför just dessa, vad har valts bort?

– Det teoretiska inslaget bör redovisas samlat. Vad “teori” avser är oklart. Försiktigtvis nöjer man sig ofta med att tala om “teoretiska ansatser”. Det är rimligt att ha en bred syn på teoribegreppet. Redan att laborera med frågor/hypoteser och en fastställd begreppsapparat kan ses som teoretiska inslag. De teoretiska inslagen måste komma till användning, inte bli tomma etiketter och schabloner för syns skull. Det är fullt legitimt att avstå från generell teoretisk överbyggnad och i stället satsa så mycket mer på empirisk sakframställning utifrån forskningsläge, syfte/problematik, frågor/hypoteser och begreppsapparat.

– Även ett metodavsnitt bör redovisas separat. Metod kan i detta sammanhang översättas med tillvägagångssätt. Hur skall undersökningen genomföras? Vilka alternativ finns? För- och nackdelar med vald uppläggning? I den mån detta inlag alls kommenteras brukar det stanna vid lika summariska som pliktskyldiga bekännelser till “källkritisk metod” och “kvantitativ eller kvalitativ metod”. Det är alltför magert! Det förefaller som om det metodiska alltför mycket ställs i skuggan av det teoretiska och definieras alltför snävt. Med fördel kan det inkludera såväl undersökningsdelens disposition och avgränsningar som källmaterialet. Källkritiska synpunkter kan föras hit. Med ett på så sätt utbyggt metodavsnitt undviks små avsnitt om disposition (som ju i huvudsak framgår av innehållsförteckningen), avgränsningar och källmaterial. Men finns mycket att säga om källorna, kan ett eget avsnitt vara motiverat.

– Undersökningsdelen är uppsatsens tyngdpunkt och mest omfattande inlag. Den består av källmaterialets empiri, fakta hämtade från litteraturen, egna kommentarer och sammanfattningar. Ett grundkrav är att dessa inlag inte blandas urskillningslöst. Det skall framgå genom placeringen av notsiffror och/eller på annat sätt vad som är det ena och det andra. En tät varvning av de skilda inlagen kan framstå som störande. Snarare finns det anledning att lära av andra vetenskapers strikta åtskillnad mellan empirisk redovisning och diskussion/sammanfattning. Men av olika skäl ställer sig en sådan renodling svårare i historisk forskning, dock i varierande grad beroende på typ av undersökning. Vidare måste den empiriska redovisningen verkligen belysa frågor/hypoteser (relevanskravet). I princip skall varje empirisk beståndsdel som återges kunna motiveras utifrån sin plats i ett större, preciserat sammanhang.

– Den avslutande delen av uppsatsen är viktig. Här skall de förhoppningsvis mogna frukterna plockas, resultaten hållas fram och diskuteras. Det finns också utrymme för allmänna utblickar och funderingar kring fortsatt forskning. Denna del av uppsatsen blir ofta alltför begränsad. Kortare sammanfattningar bör finnas i undersökningsdelen. I slutdelen gäller det en total sammanfattning med tydlig anknytning till de inledande frågorna (gärna återkommande numrering). Svaren på frågorna är uppsatsens huvudresultat. Men utöver svaren i snäv mening finns det anledning att gå vidare, exempelvis genom att diskutera deras pålitlighet, generaliserbarhet och relation till tidigare forskning. Att avslutningsdelen får tio procent av det totala omfånget är ett minimum. Om allt skall samlas under en rubrik eller finindelas (sammanfattning, diskussion, utblick, vidare forskning) kan vara en smaksak.

10. Litteratur

Redovisningen nedan avser inte den internationella litteraturen i avsnitt 5, där titlar mm är angivna.

IHS = Idrott, historia och samhälle. Svenska idrottshistoriska föreningens årsskrift 1981-2005

Andersson, Gunder, Till minnet av idrottsmemoarerna. — IHS 1986

Andersson, Torbjörn, Engelsk fotbolls forskning — en översikt. — IHS 1994

Andersson, Torbjörn/Kjellson, Hans, Den lekande skåningen. En inventering av arkiv rörande skånsk idrott fram till 1920 (utg. av Idrottsmuseet i Malmö). 1998

Andersson, Torbjörn, Kung fotboll. Den svenska fotbollens kulturhistoria från 1800-talets slut till 1950. 2002

Annerstedt, Claes, Kvinnoiddrottens utveckling i Sverige. 1984

Annerstedt, Claes, Skolgymnastikens utveckling i Sverige. 1989

Annerstedt, Claes, Idrottslärarna och idrottsämnet. Utveckling, mål, kompetens — ett didaktiskt perspektiv. 1991

Billing, Peter, Hundra år av gemenskap. Malmö idrottsplats 1896—1996. 1996

Billing, Peter/ Franzén, Mats/ Peterson, Tomas, Vem vinner i längden? Hammarby IF, Malmö FF och svensk fotboll. 1999

Bebyggelsehistorisk tidskrift nr 40. Idrottens platser. 2000

Blom, K. Arne/Lindroth, Jan, Idrottens historia. Från antika arenor till modern massrörelse. 1995

Bolling, Hans, Sin egen hälsas smed. Idéer, initiativ och organisationer inom svensk motionsidrott 1945—1981. 2005

Carlson, Rolf, Vägen till landslaget. En retrospektiv studie av framgångsrika ungdomar i sju idrotter. 1991

Dahlén, Peter, Från Vasaloppet till sportextra. Radiosportens etablering och förgrening 1925—1995. 1999

Engström, Lars-Magnus, Idrott som social markör. 1999

Ekberg, Mikael, Torben Grut. En arkitekt och hans ideal. 2000

Ericson, Lars, Idrott och militärer — några fakta och funderingar kring exemplet K 3 i Skövde. — IHS 1987

Ericsson, Christer, Fotboll, bandy och makt. Idrott i brukssamhället. 2004

Ett Idrottssekel. Riksidrottsförbundet 1903-2003 (red. J. Lindroth/J. Norberg). 2002

Haslum, Rolf, Idrott, borgerlig folkfostran och frihet. Torsten Tegnér som opinionsbildare 1930-1960. 2006

Heinilä, Kalevi, The totalization process in international sport. — Sportwissenschaft 1982:3

Hellspång, Mats, Boxningssporten i Sverige. En studie i idrottens kulturmiljö. 1982

Hellspång, Mats, Korset, fanan och fotbollen. Folkrörelsernas kulturmiljö i ett jämförande perspektiv. 1991

Hellspång, Mats, Den folkliga idrotten. Studier i det svenska bondesamhällets idrotter och fysiska lekar under 1700- och 1800-talen. 2000

Holmberg, Oswald, Den svenska gymnastikens utveckling. Per Henrik Ling och hans verk. 1939

Holmäng, Per Olof, Idrott och utrikespolitik. Den svenska idrottsrörelsens internationella förbindelser 1919—1945. 1988.

Janzon, Bode, Manschetttyrken, idrott och hälsa. Studier kring idrottsrörelsen i Sverige, särskilt Göteborg, intill 1900. 1978

- Hjelm, Jonny, Amasoner på planen. Svensk damfotboll 1965—1980. 2004
- Johansson, Hilding, Idrotten och samhället. — Svensk idrott 1903—1953 s. 25—124. 1953
- Julin, Lennart A., Svensk elitidrott i internationell konkurrens. — Ett idrottssekel, kapitel 11
- Jönsson, Åke, Nordiska Spelen. Historien om sju vinterspel i Stockholm av olympiskt format 1901 till 1926. 2001
- Lagergren, Lars, Saxtorps Grand Prix. Motorcykeltävlingen som blev en folkfest. 2002
- Lindroth, Jan, Idrottens väg till folkrörelse. Studier i svensk idrottsrörelse till 1915. 1974
- Lindroth, Jan, Idrott mellan krigen. Organisationer, ledare och idéer i den svenska idrottsrörelsen 1919—1939. 1987
- Lindroth, Jan, Idrottshistorisk forskning i internationellt perspektiv. Några utomnordiska tendenser under det senaste kvartsseket. — IHS 1992
- Lindroth, Jan, Från noll till något — idrottshistorisk forskning i Sverige. — IHS 2000
- Lindroth, Jan, Den moderna tävlingsidrottens intensifiering — principiella synpunkter och praktiska exempel på en försummad dimension. — IHS 1998
- Lindroth, Jan, Gymnastik med lek och idrott. För och mot fria kroppsövningar i det svenska läroverket 1878—1928. 2003
- Lindroth, Jan, Ling — från storhet till upplösning. Studier i svensk gymnastikhistoria 1800-1950. 2004
- Lindstedt, Christian, Mellan heroism och idioti. Opinionstämningar och idédebatt kring marathonlöpningens etablering i Sverige. 2005
- Ljunggren, Jens, Tradition eller tävling? Nordiska spelen och kampen om vad idrott är. — Historisk tidskrift 1997:3
- Ljunggren, Jens, Kroppens bildning. Linggymnastikens manlighetsprojekt 1790—1914. 1999
- Lundquist-Wanneberg, Pia, Kroppens medborgarfostran. Kropp, klass och genus i skolans fysiska fostran 1919—1962. 2004
- Lundvall, Suzanne & Meckbach, Jane, Ett ämne i rörelse. Gymnastik för kvinnor och män i lärarutbildningen vid Gymnastiska Centralinstitutet/Gymnastik- och idrottshögskolan under åren 1944 till 1992. 2003
- Mangan, J.A./Meinander H. (utg.), The Nordic World. Sport in Society. London 1997
- Mark, Peeter/Yttergren, Leif, Var bollen rund...? En guide till idrottens källmaterial i Stockholms stadsarkiv. 1998
- Meinander, Henrik, Towards a Bourgeois Manhood. Boys' Physical Education in Nordic Secondary Schools 1880—1940. Helsinki 1994
- Moberg, Gustaf, Svenska gymnastikens märkesmän. 1920
- Moberg, Gustaf, Hjalmar Ling. Hans systematisering av gymnastiken. 1941
- Moen, Olof, Från bollplan till sportcentrum. Idrottsanläggningar i samhällsbyggande under 100 år. 1992
- Norberg, Johan, Idrottens väg till folkhemmet. Studier i statlig idrottspolitik 1913—1970. 2004
- Nordisk familjeboks sportlexikon, band 1-7. 1938—1949
- Olofsson, Eva, Har kvinnorna en sportslig chans? Den svenska idrottsrörelsen och kvinnorna under 1900-talet. 1989
- Paasivirta, Juhani, Finland och de olympiska spelen i Stockholm. Diplomatn bakom kulisserna. Ekenäs 1963
- Patriksson, Göran, Idrottens historia i sociologisk belysning. 1973
- Patriksson, Göran, Idrott, tävling, samhälle. En jämförande analys av tävlingsidrotten i olika samhällen. 1982
- Peterson, Tomas, Leken som blev allvar. Halmstads Bollklubb mellan folkrörelse, stat

och marknad. 1989

Peterson, Tomas, Den svengelska modellen. Svensk fotboll i omvandling under efterkrigstiden. 1993

Persson, Lennart K./Pettersson, Thomas, Svensk friidrott 100 år. 1995

Persson, Lennart K., Uppsatser i Idrottsarvet. Årets bok. Idrottsmuseet i Göteborg 2001-2005

Pierre de Coubertin och den olympiska rörelsen — En idrottsfilosofs texter i urval (utg. Sveriges olympiska akademi, red. J. Lindroth). 2001

Prytz, Signe, P.H. Ling og hans gymnastikpædagogiske indsats. Köpenhamn 1941

Pålbrant, Rolf, Arbetarrörelsen och idrotten 1919—1939. 1977

Queckfeldt, Eva, Attraktiva blondiner, stadiga bitar och mödrar till två barn . Bilden av kvinnor på två dagstidningars sportsidor 1948—1980. — IHS 2000

Reimer, Bo, Uppspel. Den svenska tv-sportens historia. 2002

Sandblad, Henrik, Olympia och Valhalla. Idéhistoriska aspekter av den moderna idrottsrörelsens framväxt. 1985

Sandahl, Björn, Intensifieringen av den lokala tävlingsidrotten i Sverige — en fallstudie av Spånga IS 1929—1974. — IHS 2000

Sandahl, Björn, Ett ämne för alla? Normer och praktik i grundskolans idrottsundervisning 1962-2002. 2005

Sjöblom, Paul, Den institutionaliserade tävlingsidrotten. Kommuner, idrott och politik i Sverige under 1900-talet. 2006

Ström, Lars-Inge, Idrott och politik. Idrottsrörelsens politiska roll i Tredje Riket, DDR och Förbundsrepubliken. 1977

Sund, Bill, Fotbollens maktfält. Svensk fotbollshistoria i ett internationellt perspektiv. 1997

Sund, Bill, Aktuella tendenser inom svensk och internationell idrottsforskning. — Historisk tidskrift 1991:4

Suokas, Paulina, Svensk idrottshistorisk bibliografi till och med 1997. 1998

Suokas, Paulina, Klass och kön i svensk simsport kring sekelskiftet 1900. — IHS 2000

Söderberg, Benkt, P.H. Ling — heron, vetenskapsmannen och gudsbelätet. — IHS 1995

Turbulens i rörelsen (red. Johnny Andersson). 1991

Wahlqvist, Bertil, Vikingarnas vilda lekar. En tid för idrott. 1978

Wallin, Ulf, Sporten i spalterna. Sportjournalistikens utveckling i svensk dagspress under 100 år. 1998

Westerblad, Carl August, Per Henrik Ling. En lefnadsteckning och några synpunkter. 1904

Westerblad, Carl August, Ling. Tidshistoriska undersökningar, I-IV:2. 1913—1946

Westerblad, Carl August, Hjalmar Ling. Hans levnad och hans betydelse. 1939

Wiberg, Albert, Gymnastikhistoriska studier. Forskningar och strövtåg i äldre svensk gymnastik- och idrottshistoria. 1942—1949

Wijk, Johnny, Sport, politiska ideologier och det svenska ”tennisundret”. — IHS 1990

Wijk, Johnny, Idrott, krig och nationell gemenskap. Om riksmarscher, fältsport och Gunder Hägg-feber. 2005

Wikberg, Karin, Richard L. Lindquists idrottsliga bravader — inblickar i en stockholmares idrottsliv 1872—1892. — IHS 1998

Wikberg, Karin, Amatör eller professionist? Studier rörande amatörfrågan i svensk tävlingsidrott 1903—1967. 2005

Wikström, Fritiof, Svensk idrottslitteratur 1766-1950. 1965

Yttergren, Leif, Från skidsport till skogsmulle. Friluftsförbundet 1892-1992. 1992

Yttergren, Leif, Tidning för idrott och den tidiga idrottspressen. Källmaterial om den tidiga idrottsrörelsens historia. — IHS 1992

Yttergren, Leif, 'Täflan är lifvet'. Idrottens organisering och sportifiering i Stockholm

1860—1898. 1996

Yttergren, Leif, Ti kast' varpa. Varpan, fastlandet och den gotländska identiteten under 1900-talet. 2002

Yttergren, Leif, I och ur spår! En studie om konflikter och hjältar i svensk skidsport under 1900-talet. 2006